

A. BLADE I DESUMVILA

GUIA
DE
BENISSANET
(RIBERA D'EBRE)

ELS LLIBRES DE LA MEDUSA

GUIA DE BENISSANET

INSTITUT D'ESTUDIS TARRACONENSES
RAMON BERENGUER IV

ELS LLIBRES DE LA MEDUSA

12

GUIA
DE
BENISSANET

(RIBERA D'EBRE)

A. Bladé i Desumvila

Excma. Diputació Provincial de Tarragona

(1982)

Fotografies: Carmel Biarnés

Plànols: J. Milà

Coberta: Mosaic de la Medusa, Museu Nacional Arqueològic de Tarragona

Institut d'Estudis Tarraconenses

Ramon Berenguer IV

Publicació núm. 87

ISBN: 84 - 00 - 04902 - 0 Dipòsit legal: T. 606 - 1982

Imprès per Sugrañes i Cia., Comte de Rius, 9. Tarragona
Ho edita: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Santa Anna, 8. Tarragona

INDEX

NOTA PRELIMINAR	7
I. GENERALITATS	9
<i>La situació</i>	9
<i>El poble i els pobladors</i>	12
<i>Les cases</i>	13
<i>La població activa</i>	15
<i>El terme municipal</i>	16
<i>Més sobre les sènies</i>	17
<i>Alguna cosa més sobre l'Ebre</i>	21
II. SÍNTESE HISTÒRICA	25
<i>Dels orígens a la Castellania d'Amposta</i>	25
<i>Benissanet entre dos castells</i>	29
<i>L'expulsió dels moriscos</i>	30
<i>La guerra dels Segadors i la de Successió</i>	33
III. LA RECUPERACIÓ I EL PROGRÉS	35
<i>Del treball surt el profit</i>	35
<i>El progrés del món</i>	36
<i>Confirmació d'una vella dita</i>	37
<i>El joc que mancava</i>	39
IV. LA CULTURA, LES FESTES, «LA RENAI- XENÇA»	41
<i>Mossèn Bonet</i>	41
<i>Escoles i mestres nous</i>	42

	<i>Les festes</i>	43
	« <i>La Renaixença</i> »	45
	<i>Els anys durs</i>	48
V.	EL CLIMA, EL MENJAR, LA GENT, EL LLENGUATGE	51
	<i>La temperatura, la pluja, els vents</i>	51
	<i>Les menges típiques</i>	53
	<i>El tarannà</i>	56
	<i>Els excepcionals</i>	59
	<i>Altres benissanetans que han deixat record</i>	61
	<i>El llenguatge</i>	64
VI.	ALLÒ QUE ÉS VISTENT I VISITABLE	69
	<i>El Portal</i>	69
	<i>La Casa de la Vila</i>	69
	<i>L'església, l'abadia i el campanar</i>	71
	<i>El nucli vell</i>	75
	<i>La primera font</i>	75
	<i>La Creu</i>	76
	<i>La darrera cantereria</i>	78
	<i>El que resta d'un Via Crucis</i>	78
	<i>La capella del Fossar</i>	78
	<i>L'Hospital</i>	82
	<i>El passeig del Riu</i>	83
	<i>El Pedrer Llarg</i>	85
	<i>La «Collecció Serra» d'instruments musicals</i>	85
	<i>La Cooperativa Agrícola</i>	86
	<i>La Capelleta</i>	88
	<i>Les pedres «romanes» (?)</i>	88
	<i>La pedra de la Sénia de Codonyera</i>	88
	<i>El Reg</i>	89

NOTA PRELIMINAR

En bona part, la decisió d'escriure aquesta Guia ha sorgit de la sollicitud dels amics que avui porten el pòndol de l'Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, i també de la recomanació que fa el també bon amic Albert Manent, Director General d'Activitats Literàries i Artístiques de la Generalitat, en el Pòrtic de la *Guia d'Altafulla* (Tarragonès), escrita pel doctor Salvador-J. Rovira. «Cada poble, vila i ciutat de les terres catalanes hauria de tenir una monografia històrica», comença dient l'autor del Pòrtic esmentat. I, més endavant, afegeix: «Una guia és una monografia històrica breu amb el sobrepuig de posar l'accent en els edificis històrico-artístics, amb tots els detalls arquitectònics i plàstics que els magnifiquen. Alhora s'hi remarquen els carrers antics, l'art popular... els indrets d'anomenada i les figures locals que han excel·lit, etc.». Finalment, remarca que la intenció didàctica ha de ser ostensible en aquesta mena de llibres.

Aqueixa tendència també ha influït en la meua decisió, sobretot pensant que, de vegades, els primers

que se'n beneficien són un bon nombre dels habitants dels pobles estudiats pel fet que sovint no s'adonen, o no donen cap importància, a les coses que sempre han tingut davant dels ulls. L'habitud és, com ja ha estat dit, una segona naturalesa i esmussa el sentit de l'observació.

La llàstima, en el cas de Benissanet, és que, «monumentalment», per dir-ho d'alguna manera, és una vila pobra. No té ni tan sols les runes ja no dic d'un castell, sinó d'una simple torre, ni una casa medieval, ni un finestral gòtic. D'altra banda, el pas del temps i la darrera guerra han fet desaparèixer un parell de construccions que valien la pena, tal com eren el Molí de la Vila (situat al carrer Nou i que era de lliura i giny com els de l'antiga Roma), i l'església, amb el seu campanar, dinamitats vandàlicament al final d'aquella guerra. L'església devia ser de mitjans del XVIII, amb la façana d'un neoclàssic modest, amb frontó triangular i una fornícula central que allotjava una imatge de sant Joan Baptista, patró de la parròquia. Interiorment era d'una sola nau amb un altar major tallat en fusta i un remarcable altar barroc daurat entre dues columnes salomòniques. El campanar, quadrat, molt ferm, amb una torreta superior sisavada, era un dels més alts de la rodalia. Sortosament, hi ha d'altres coses que es poden veure i, per això mateix, dignes de figurar en una guia.

Per acabar aquesta nota he de confessar que la meva tasca ha estat facilitada pels tres o quatre llibres (publicats anteriorment) que jo mateix he dedicat a l'estudi del meu poble, els títols dels quals figuren en la bibliografia final.

A. B. D.

I. GENERALITATS

La situació

La vila de Benissanet, situada en lloc planer i a 26 metres sobre el nivell de la mar, pertany a la comarca de la Ribera d'Ebre. Es troba a la dreta d'aquest riu i a cosa de 400 metres del corrent fluvial. Entre el nucli urbà i el riu, hi ha *les sénies* (mena de segon poble disseminat) de les quals parlarem.

Del centenar de quilòmetres que té la llargada flexuosa de l'Ebre català —de Riba-roja a la desembocadura—, les aigües en banyen quatre que són del terme de Benissanet. La ratlla del riu dibuixa una doble corba que comença a Móra d'Ebre i acaba a Miravet. Al mig hi ha Benissanet. Davant per davant d'aquest, però a l'altra banda de l'Ebre, hi ha Ginestar. Durant molts anys, més de cent potser, existí una barca o barcaça (un empostissat sobre dos llaguts) en connexió amb una gúmena metàl·lica encastrada fortament en l'una i l'altra riba. La barcaça

Benissanet, al bell mig de les sèries.

podia transportar quatre carros amb les corresponents cavalleries i permetia la comunicació no solament entre Benissanet i Ginestar, sinó amb d'altres poblacions. Una riuada se l'emportà (la força del corrent trencà el *ramalet* que lligava la barca a la gúmena) ja fa uns quants anys, va mig enfonsar-la i no ha estat restaurada. Diuen que ja no era rendible. Ara, per anar a Ginestar, cal passar el riu amb la barca encara existent a Miravet (a quatre quilòmetres) o bé pel pont de Móra d'Ebre.

Pel mig de Benissanet passa la carretera d'El Pinell de Brai a Móra d'Ebre i aci enllaça amb la general de Saragossa a Barcelona (per Falset, Reus i Tarragona):

Benissanet forma part del partit judicial de Falset (després d'haver pertangut molt de temps al de Gandesa) i de la diòcesi de Tortosa. Dista 50 quilòmetres de la capital del Baix Ebre, 25 de Gandesa i 65 de Tarragona. L'estació ferroviària més propera (a 6 km) és la de Móra la Nova.

De Benissanet estant, a totes les bandes de l'horitzó es veuen muntanyes i sembla que l'encerclin, però totes s'alcen uns quants quilòmetres lluny. Es van succeint per aquest ordre: la Picossa, al nord; el Montsant, Colldejou i Llaveria, a l'est; Tivissa i Cardó, al sud; Pàndols i Cavalls, a l'oest. La més alta (940 m) és l'anomenada Creu de Santos, de la serralada de Cardó. I la que ho és menys, la Picossa, no arriba als 500 metres. Des de Benissanet, en dies clars, és visible el cim del Caro (1.447 m) als Ports de Be-seit, prop de Tortosa. Molt més a la vora (només a 4 km) per aquesta mateixa banda del sud-oest, es veu el castell de Miravet, sobre un turó, dominant alhora aquesta població i el curs del riu. D'origen àrab, un cop conquerit pels cristians (1153) fou una

fortalesa dels Templers i, després, dels cavallers de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem.

El poble i els pobladors

El nucli urbà de Benissanet és integrat per 23 carrers, 3 places i 2 ravals, tal com es pot constatar mirant el pla del poble.

«El pla del poble —ens diu Josep Iglésies en una carta— deix entreveure claríssim el 'casc' antic, amb el seu rodol amurallat, d'entre el Portal al Portalet, del carrer dels Caballitos i des del carrer de Bonaire a l'església vella —vora la qual hi devia haver el fossar, dins de l'amurallament—. És tot un volt perfecte de cases, les quals primitivament devien tenir totes les portes cara endins del clos i l'esquena al defora, amb molt poques finestres i ben petites i altes. El carrer de Bonaire seria l'esplanada forana a la muralla, o sigui el raval».

I l'illustre escriptor, geògraf i erudit reusenc afegeix: «Els tres braços de cases vers la Creu, el fossar actual i la carretera de Móra han d'ésser molt moderns, segurament vuit i noucentistes. Una mica més antic —potser setcentista— seria l'anomenat carrer Nou i el camí-carrer de Móra. Pensem que el 1378 Benissanet solament acullia 31 focs o famílies; el 1497 passava a tenir-ne 47; el 1515 eren 67 i el 1553 ascendia a 81. Baixava a 59 famílies el 1708 i el 1719 se li reconeixien 199 habitants. El 1830 salta a 1.118 i el 1842 amb 416 famílies, suma 1.933 habitants. El 1857 davalla a 1.716 i el 1897 puja a 1.946. D'aleshores ençà ha anat perdent població. El 1975 solament tenia 1.118 habitants de fet i 1.112 de dret».

Les valuoses dades i dates facilitades pel nostre

illustre amic, permeten de fer algunes deduccions sobre les possibles causes de les minves demogràfiques (les guerres, les epidèmies, l'expulsió dels moriscos) i també dels augments, sobretot l'experimentat des de la segona meitat del XVIII a la primera del XIX, que cal atribuir-lo a la prosperitat agrícola (conreu de l'horta, expansió de la vinya, etc.).

La plaça dita, popularment, «el Portal», recorda el temps en què per aquest lloc s'entrava al nucli antic el qual podia quedar tancat. Era, en efecte, molt petit (sis o set carrerons) i a l'empar de l'església, vora la qual s'alçaren algunes cases pairals. (Ca Pedret, ca Espinós...)

El «Portalet» era la segona entrada al poble tancat.

Els dos ravals, dits *del Calvari* i *dels Canterers*, corresponen respectivament al camí del fossar actual i a l'indret on hi hagueren set o vuit terrisseries (dites cantereries).

Les cases

El poble, incloses les sénies, no ha sobrepassat mai els 2.000 habitants. Les cases, fins a principis d'aquest segle, oferien una certa uniformitat de construcció. De pedra no n'hi havia gaires. El totxo massís i l'argamassa predominaven. Per als sostres i per sostenir les teulades s'utilitzaven exclusivament (i això fins no fa gaire) els canyissos i el guix. La teula és aràbiga. Algunes cases tenen terrat o, almenys, un terradet. Evidentment, hi ha detalls que no caldria dir perquè són comuns en la majoria dels pobles rurals de la nostra terra —exceptuant potser els pireneics. A principis del segle, les cases que pertanyien a pagesos (propietaris) que vivien del seu, tenien a la

planta baixa el soplug del carro, l'estable, els cups sobre els quals trepitjaven els raïms, un celler i un pati on podia haver-hi un galliner i una gàbia de conills. El primer pis era el del menjador, de la cuina —amb la llar de foc— i els dormidors. D'aquest també n'hi havia al segon pis. La golfa —que allí en diuen «asgorfa»— servia de graner i per guardar les panotxes (que allí en diuen «panolles») de moresc (que allí en diuen «panís»), els forcs d'alls, els raïms de penjar, les figues que es deixaven assecar per a fer «pans-de-figues», les ametlles, les nous, les pomes, els codonys, les nespres, els pernils, la cansalada, les botifarres... Una part de la golfa podia servir també per criar gallines, conills i coloms. Un balcò, o dos —com n'hi ha a tot arreu—, amb testos de flors (clave-llines, geranis) i d'alfàbrega (que allí en diuen «aufà-biga»), són gairebé de rigor en totes les cases. D'uns anys ençà se n'han renovat moltes. Abans, quan no hi havia aigua corrent ni clavegueres (només fa sis o set anys que n'hi ha), en moltes cases hi havia un pou de corriola, cisterna i pou sec. Hi ha hagut una pèrdua de «ruralitat» sobretot pel que toca a la planta baixa. L'estable, com que a penes resten animals de treball (els tractors els han substituït), ja no té utilitat. Els cups (que allí en diuen «trulls») no serveixen tampoc des que la verma es portada a la Cooperativa. Amb les oliyes (collita que va de baixa) passa el mateix. Han desaparegut nombrosos galliners i colomars de les golfes. Els galls —aquells galls superbs que es guardaven per a les grans diades i que mentrestant anunciaven l'alba amb els seus cants— han emmudit, simplement perquè ja no en queden. Resten també pocs carros dintre els corrals. Els automòbils en canvi, no hi caben i s'han de deixar al carrer. A Benissanet n'hi ha més de 300, d'automòbils (un per cada tres

habitants), i potser 200 motos (que alguns diuen «amotos») i un centenar de tractors. Algú ha calculat que és el poble que disposa de més cavalls de força, proporcionalment, de tots els pobles i de moltes ciutats importants de Catalunya. Les antenes de la TV formen una mena d'enreixat sobre les teulades.

La població activa

Segons un estudi seriós publicat recentment, l'any 1975, Benissanet tenia 1.134 habitants. I atribuïa el 53 per cent de la població activa al treball de la terra, el 25 % al sector secundari (menestral principalment) i el 22 % a la resta (botiguers, transportistes, funcionaris...).

Deu anys abans, el sector agrari era el 69 per cent. La seva minva és considerable, mentre augmenten les activitats industrials i de serveis. És la tendència general arreu del país —i del món. Per això ja no caldria dir que abans de la nostra guerra, els pagesos devien constituir el 80 per cent de la població activa, mentre que els menestrals eren més diversificats que no pas ara. Amb la minva demogràfica, han desaparegut els boters, els basters, els constructors de carros, els llauners i els cistellers. Encara resta, però, algun canyisser, i ha sorgit el mecànic d'automòbils i el planxista que es també pintor de cotxes. Són signes, com apuntàvem abans, d'aquesta època.

Una bòbila que hi havia ha desaparegut. I només resta una terrisseria de les dotze que n'existien fins a formar tot un raval —el dit pròpiament «dels Canterers»— del qual fins el nom cau en l'oblit. Cal remarcar que aquells canterers d'abans (com els encara existents a Miravet) feien a més de càntirs, d'al-

tres atuells: gerres, «parres» (testos), cadufos, cossis, ribells, pitxells, cairons...

El terme municipal

Com es pot veure en el croquis corresponent, el terme municipal és llarg (arriba als 12 km) i estret. Els seus límits també hi són indicats, així com la longitud i la latitud.

De les 2.300 hectàrees que té, unes 200 corresponen al sector de les sènies de gleva, o sigui de la terra deixada pel riu i fertilitzada també, durant anys i anys, per les riuades. (N'hi ha d'altres on l'aigua del riu no ha arribat mai i que, per això mateix, són considerades de secà encara que es puguin regar).

La superfície de tota la terra que es pot regar és de 582 hectàrees, mentre el secà conreable se n'emportà 1.078 i en resten 640 de garriga, pinars i terres que foren comunals i que ara no treballa ningú.

Al secà que es treballa predominen tres conreus els quals són, per ordre d'importància, la vinya, l'ametller i l'olivera. Aquesta darrera va de baixa i la vinya també. En canvi, l'ametller i el presseguer augmenten. De vi se n'han arribat a fer 30.000 hectòlitres.

Al secà, les feixes sembrades escassegen. I els llegums s'han perdut. Vull dir que no en sembra ningú.

No hi ha muntanyes prop del nucli urbà. Els turons més propers es troben a dos o tres quilòmetres lluny. Vers ponent, a l'extrem del terme, el muntanyam és considerable. Els pics més alts són el de Cavalls (660 m), i el Pebrer (dit també la Roca del Pebre). Ja no pugen tant els de la Serra de la Vall de la Torre. En aquesta vall s'alcen les restes de la torre que li donà el nom. Sembla que havia de ser

l'origen d'un poble: Sant Cogul. Però també podria ser una llegenda. No gaire lluny del que resta de la vella torre, hi ha un mas, el Mas de Guiams, que fou habitat durant anys per una família nombrosa. La propietat és d'unes 15 hectàrees conreables. Tenia un hortet, amb pou i sinia, i s'hi feia, pràcticament, de tot.

Més sobre les sènies

El conjunt de les sènies (font principal de la riquesa agrària del poble), gairebé totes amb casa pròpia, corrals, pou —ara dotat de motor-bomba— i safareig, s'ha de veure des d'un lloc alt. Per exemple, del punt més elevat de la costa dels Terrers (la gent diu «Asterrés») a ponent de la vila sobre la carretera que va a Miravet. A partir del migdia, la llum hi cau de ple. Si és un dia de primavera, apareix com un gran verger que envolta el poble i sembla que se n'hagi d'emparar. Les cases i les *mareres* (com són anomenats els petits, però llargs, aqüeductes que separen una sènia de l'altra) tot just són visibles, ofegades per la verdor. L'ampla cinta del riu es veu a la dreta com un camí brillant.

Les sènies riberenques benissanetanes ocupen una franja, ampla de mig quilòmetre, que s'estira del terme de Móra d'Ebre al de Miravet sense solució de continuïtat. Pot arribar a semblar una selva o una jungla, però no hi ha res d'això, al contrari, tot hi és perfectament delimitat, geomètric. Només a la vora del riu, no treballada, els canyars, els àlbers (que allí en diuen «aubes»), els tamarius, les vimeteres, els salzes, les altes herbes i tota la vegetació pròpia dels llocs

humits, es disputen l'espai i ofereixen un espesseïment selvàtic.

De sènies de gleva, en el terme de Banissanet, n'hi deu haver cosa d'un centenar¹. Conreades pels mateixos propietaris, algunes, d'altres són arrendades o bé cedides a parceria.

Abans de la guerra del 1936-39, les cases de les sènies eren habitades. Calia matinar molt i treballar fins que no s'hi veia. La producció d'hortalisses, que aleshores era el conreu principal, donava molta feina. D'arbres de fruita també n'hi havia, sobretot grans cirerers i unes figueres monumentals. Les cireres eren molt apreudades i venien magatzemistes de Barcelona a comprar-les. Les figues eren destinades gairebé exclusivament a reforçar el pinso dels animals de treball. I d'altres. Perquè de bestiar porcí i oví, amb alguna cabra, conills, coloms, galls, gallines i pollastres, n'hi havia, en corrals apropiats, a cada sènia. I continua havent-n'hi.

A l'activitat agrícola intensa, els seniers hi afegien la comercial. Cada dia sortien de Benissanet uns quants carros (deu, dotze o quinze i potser més) carregats de coves curulls d'hortalisses —amb algun pollastre, o conill, i una dotzena d'ous de més a més. Els mateixos seniers ho anaven a vendre pels pobles de la rodalia i a d'altres de la Terra Alta i del Priorat. En aquest cas, com que havien de fer algunes hores de camí, sortien a boca de fosc per arribar a la plaça a punta de dia. Dormien dalt del carro, sobre un matalasset, o una pell d'ovella, entre els coves i la

1. Llur extensió va de la mitja hectàrea (rarament menys) a les dues hectàrees i mitja (rarament més). Algunes sense casa habitable. Llur comú denominador és el pou (abans amb la sinia). De sènies de secà (també amb casa i pou) no n'hi ha tantes.

vela. L'animal sabia el camí. Calia que portessin un llum (una simple espelma dintre una llanterna feta pels llauners del poble) al davant i al costat esquerre del carro. Si l'espelma s'apagava i no se n'adonaven, la multa era gairebé segura. I pagar una multa (generalment d'un duro) «per això», era una de les coses del món que els sabia més greu.

Alguns seniers venien ells mateixos les coses que portaven i regatejaven amb les dones. D'altres, tenien venedora i s'estalviaven saliva.

Si les operacions li havien anat bé, un senier podia tornar al poble amb quinze o setze duros a la butxaca. La suma de tots, representava, cada dia, una quantitat important.

Durant uns anys, en temps de la República, els seniers (si no tots, la majoria), posats d'acord, deixaren d'anar a vendre fora i feien mercat a Benissanet mateix, al Portal (perquè la plaça de la Verdura resultava petita). Hi acudiren nombrosos compradors forasters. La guerra ho trasbalsà tot.

D'un anys ençà, els seniers han anat substituint la verdura per la fruita. En comptes de carros i cavalleries (ja no en queden gaires), ara tenen tractors i moticultors.

La producció de fruita, un any pròsper, pot arribar als dos milions de quilos. Els préssecs (dits «auberges») predominen, seguits de les peres, les prunes, les pomes, les cireres... Bona part de la collita és envasada al poble mateix, tal com cal, classificada segons les dimensions, en caixetes adequades. I és portada en grans camions a Barcelona i a altres ciutats. N'hi ha que arriba a Mallorca.

La fruita que no es ven de seguida, és guardada en cambres frigorífiques de molta capacitat, propietat de grups fruticultors.

La fertilitat de la terra de les sènies s'explica pel seu origen fluvial i pel llim que hi deixaven, sovint, les riuades. Però aqueixa fertilitat es va perdent des de la construcció de les preses de Mequinença i Ribarroja perquè retenen bona part del llim (el qual es sedimenta) i, d'altra banda, controlen el cabal de l'aigua i eviten que el riu surti de mare aigües avall. Ara, cal recórrer, cada dia mes, als adobs químics, que són cars, amb la consegüent repercussió sobre els preus.

Un altre fenomen d'aquests darrers temps és l'abandonament de les cases de les sènies. Els seniers s'estimen més viure al poble.

Diguem per acabar aquest apartat que el mot *sénia* no és, com algú pot creure, una alteració de *sínia*, sinó al revés. I ve de l'arab «seniya»¹, que designa una alqueria, o casa de camp, en què no hi podia mancar el pou dotat de l'antiga «maquinària» de fusta formada per dues grans rodes —l'una posada en sentit horitzontal, l'altra vertical— amb un engranatge rudimentari. De la part superior d'un eix vertical, sortien dues barres entre les quals s'aparellava una cavalleria. Aquesta, en donar voltes a l'entorn del pou, feia moure les rodes i el rosari de cadufos que pujaven del fons plens d'aigua i l'abocaven, pel simple capgirament, en un dipòsit, també de fusta, dit «la pastera». I de la pastera, l'aigua passava al safareig. Admirable enginy! El pou en moviment tenia el seu «cant», un cant ritmic produït per les anomenades «taulettes», dues pues de fusta col·locades de tal manera que permetien voltar a les grans rodes, quan voltaven bé, però no les deixaven tornar enrera quan

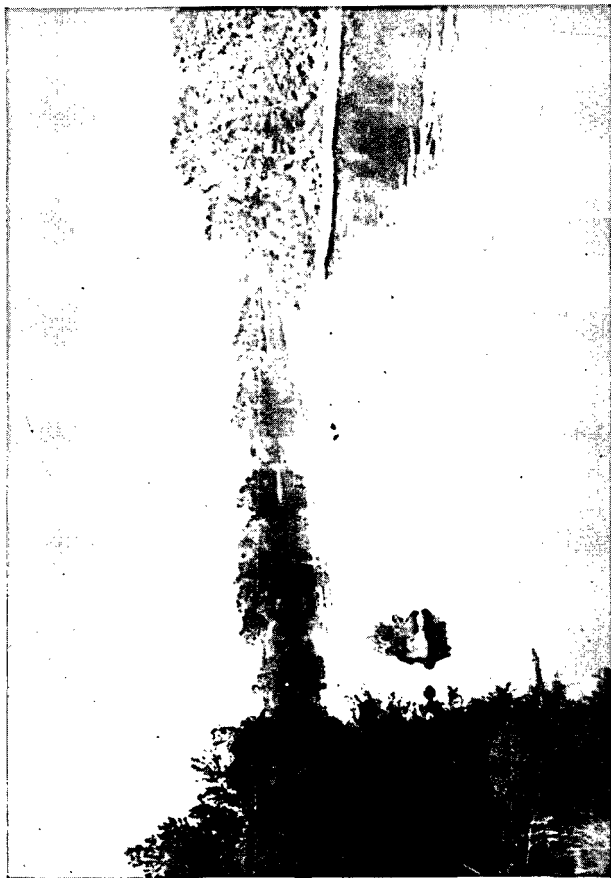
1. Etimologia comunicada per l'eminent filòleg Joan Coromines.

l'animal s'aturava. El «cant» de les tauletes tenia la seva utilitat, però, de més a més, comunicava una vibració musical al paisatge de les sènies. De vegades, els seniers també cantaven. Ara, en lloc de cants, hom sent espetegar els motors. De les velles sínies de fusta, no en resta cap. La darrera, desmuntada ja fa molts anys, va fer cap al museu de Martorell.

Alguna cosa més sobre l'Ebre

Durant molts anys —segles i mil·lennis— l'Ebre català fou un riu navegable. Els ibers el devien solcar, ja sigui amb barques —si és que en tenien— o sobre un tronc d'arbre o un rai rudimentari. Els àrabs (i abans potser els romans) utilitzaven els llaguts —o llaüts, com són anomenats per la gent de l'Ebre. En tot cas, el mot és d'origen àrab. El nombre d'aqueixes embarcacions llargues i estretes, gairebé sense quilla, (i, per això mateix, ideals per a la navegació en aigües sovint somes) que han sirgat pel gran riu, transportant gent i mercaderia, és impossible de calcular. Manca una història al respecte. I qui vulgui escriure-la, ja es pot pentinar. Escasseja la documentació i aviat no restarà ni un sol llaguter que pugui explicar almenys el que ell recorda de quan navegava. A Benissanet, el darrer patró de llagut, fill del poble, es deia Ximet de Canela i ja fa una colla d'anys que és mort.

El transport per carretera a banda i banda del riu, un cop construïdes les carreteres actuals, anà substituïnt el tràfec fluvial. A poc a poc, els llaguts foren abandonats o ja només serviren per bastir les barcasses que en certs pobles (Riba-roja, Ascó, Garcia,

L'Ebre, en ple estiu. (Al fons, Benissanet tot just visible).

Benissanet, Miravet i d'altres situats aigües avall) permetien de travessar el riu.

El servei que va fer l'Ebre com a via comercial i de comunicació mai no serà prou ponderat. Fins i tot és difícil d'imaginar, si no s'ha vist mai, la visió que oferien els llaguts que baixaven i pujaven pel riu. Els testimonis ja escasegen, també.

Ja hem apuntat el que representava, i encara representa, l'aigua de l'Ebre per als pagesos que l'utilitzen per a regar. Quan aquesta aigua no era tan contaminada com ara, el riu oferia dos motius de gaudi: la pesca (de l'anguila i del barb, principalment) i el bany a l'estiu. Les ribes eren, en bona part, passejables i tenien belles raconades. S'hi podia pescar o, simplement, descansar o llegir, amb l'agombol del murmuri de l'aigua i el cant de les merles, que era com un crit de joia, i la refilada amorosa dels rossinyols al temps de les cireres.

Fins ací els aspectes positius del riu. Malauradament, també n'hi havia de negatius. Les riuades, si s'entretien massa sobre la terra inundada, eren una calamitat (al revés de quan l'aigua només feia que entrar i sortir). La inundació obligava a evacuar les sènies, ofegava animals, feia malbé els conreus i podia matar els arbres. L'angúnia hi era sempre. Tot-hom sabia que hi havia hagut riuades veritablement catastròfiques, com la de l'any 1907 o, encara mes, la del 1787 la qual va fer grans estralls i nombroses víctimes en molts pobles de l'una i l'altra banda del riu.

Un altre drama que tenia el riu per escenari era el dels que hi anaven a nedar (noiets generalment) i, per la causa que fos, s'ofegaven. Cada any, en un poble o l'altre, hi havia mares que ploraven per un fill que el riu s'havia emportat. De vegades, trobaven

el cadàver en una retorna propera. De vegades, tardaven moltes hores i apareixia en un altre terme. Calia avisar el forense, fer l'autòpsia al dissortat, transportar-lo al poble natal... Quants plors de mare per aquelles vores!

I és que no hi ha cap força de la natura que un dia o altre no es cobri el seu tribut. Per alguna cosa, els rius, en altres temps, eren tinguts per divinitats les quals, com la natura, no tenien res a veure amb la moral.

II. SÍNTESE HISTÒRICA

Dels orígens a la Castellania d'Amposta

L'Ebre fou qualificat de «molt gran i ric en peix» (*magnus et pisculentus*) per un romà del segle II a.C. I totes les vores dels rius així han estat habitades des dels temps més remots. Ho corroboren les descobertes dels investigadors de la prehistòria.

Pel que toca als primers homes que van poblar les vores de l'Ebre, tot resta una mica vague i incert fins arribar al segle IV a.C. Aleshores sembla segur que la gent que feia la viu-viu per la ribera, avui benissanetana, pertanyia al grup ibèric dels ilerca-vons, parent dels ilergetes de les vores del Segre.

El terreny sedimentari sobre el qual s'assenta Benissanet és com un vast cementiri ja que de restes òssies, en fer pous, se n'han trobades una mica pertot arreu. No fa gaires anys, una excavadora que obrí de llarg a llarg el carrer de la Barca per tal d'enfonsar-

hi una claveguera, deixà al descobert una renglera de tombes, cobertes de lloses, amb ossos ja gairebé reduïts a pols. Malauradament, no fou avisat cap expert i les tombes foren novament soterrades. Però l'estat d'aquelles restes fa creure que les sepultures devien ser molt antigues, pre-cristianes possiblement.

Pel que toca a l'origen de Benissanet, l'historiador tarragoní Emili Morera diu que el primer poblat fou bastit damunt una alqueria musulmana i aquesta sobre unes ruïnes romanes «de les quals encara que- den vestigis». Però d'aquests vestigis no en parla més.

Tothom sap que la filiació del topònim «Benissanet» és aràbiga i que «Beni» significa «fill de ...». Però «sanet», què vol dir? Cal pensar que en algún vell fogatge¹ el poble és anomenat «Benicene». I que existí la tribu barbaresca dels «zenets», que ha deixat rastres en alguns topònims. Allò que sembla que no hi té res a veure és el senet, o sigui la planta les fulles de la qual són utilitzades, en infusió, com a purgant. Però resulta que els benissanetans (i els riberencs en general) del senet en diuen «sanet». I això explica que en el segell municipal de Benissanet hi aparegui «un noi portant una rama de senet», la qual cosa no deu passar de ser una «pensada» d'algun alcalde imaginatiu de ja fa molts anys.

Els àrabs (els sarraïns, els moros, els barbarescs o com se'n vulgui dir) van senyorejar l'Ebre català més de quatre centúries, del 714 fins el 1148 en què foren expulsats per les hosts del comte de Barcelona Ramon Berenguer IV, de manera que aquella gent va tenir temps de deixar la seva empremta, no solament en l'agricultura (ja hem parlat de les sènies i

1. El de l'any 1359, dimanat de les Corts de Cervera.

les sínies), en la navegació fluvial (ja hem fet esment dels llaguts) en el sistema de rec (ells van fer l'assut de Xerta), sinó en altres aspectes de la vida i dels costums, de la toponímia i del lèxic. Com és ben sabut, la gran quantitat de mots que comencen en «al» (que sovint els catalans de l'Ebre transformem en «au», com auberge, aubergínia, etc.), són d'origen aràbic. Recordem-ne uns quants d'altres que han persistit a Benissanet i altres pobles ebrencs: jac (dit gec en català central), aliacrà (fel sobreeixida), caduf (cattúfol en altres llocs), samia (corda on s'enganxen els cadufs), fardatxo (llangardaix), aumàstecs (pius d'una de les rodes de la sínia)... Nombrosos modismes (que ningú no sap d'on procedeixen) podrien ser de la mateixa filiació, per exemple, «xorxo» (deixat, descurat), «xompo» (inhàbil, maldestre), «botern» (forat en una paret, o al cos), «refull» (corrent d'aigua impetuós).

No s'ha de creure que els moros vençuts van fugir i es van perdre de vista per sempre. Molts, els que no eren guerrers, no es van moure o es van amagar en unes muntanyes que coneixien prou bé. Devien pensar que la lluita continuava i el que es perd avui pot recuperar-se demà. També és possible que els agricultors foren invitats a romandre per continuar treballant una terra que devien considerar ben seva. Calia assegurar la continuïtat dels conreus, la qual cosa és evident que els guerrers vencedors no podien fer. Sabien manejar l'espasa, però no l'aixada.

Els moros que no es van moure, o que van tornar sense el temor de perdre la vida, foren els anomenats «moros de pau» antecessors dels moriscos i potser ja conversos molts d'ells.

Amb tot, hi havia poca gent en la terra reconquerida i la missió de repoblar-la fou encomanada a

l'Orde, monàstica i guerrera, del Temple, els cavallers de la qual havien tingut un paper de primer ordre en aquella guerra. Instal·lats al castell de Miravet, que ells van reforçar i engrandir, establiren comandes a Flix i Ascó, vora el riu, i a Gandesa i Horta, més a l'interior. Foren excel·lents constructors (només cal veure la capella romànica del castell de Miravet i la portalada de l'església de Gandesa) i bons colonitzadors. Això no obstant, la repoblació dels pobles que avui formen part de la Ribera d'Ebre fou lenta. Recordem el que ens deia Josep Iglésies: l'any 1378, és a dir, gairebé dos segles i mig després de la reconquesta, a Benissanet només hi havia 31 focs —uns 140 habitants dels quals la major part eren moriscos.

L'Orde del Temple fou suprimida a instàncies del rei de França (que els envejava perquè tenien fama de ser molt rics i predominaven en bona part d'Europa) l'any 1308, després d'un procés escandalós portat a terme per la Inquisició de París. A França, els Templers més rellevants foren cremats de viu en viu, però a Catalunya, el comte-rei Jaume II «el Just», convençut de la innocència dels cavallers injustament processats, no solament els salvà la vida, sinó que els concedí un subsidi perquè no haguessin d'anar a captar.

Tots els castells i possessions dels Templers van passar a l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, dita també «de l'Hospital» i, més tard, «de Malta». La creu de vuit puntes que era la d'aquest Orde, figura a l'escut heràldic de Benissanet i d'altres pobles de la rodalia, per concessió dels santjoanistes, creadors de la Castellania d'Amposta. Miravet, Benissanet, Ginestar, Rasquera, Gandesa, Batea, La Pobla de Massaluca,

Corbera i El Pinell de Brai, formaven part de l'anomenada Castellania estricta. A Miravet hi hagué la batalla. Del gran castellà d'Amposta en depenien també les comandes d'Ascó, d'Horta i de Vilalba.

En canvi, Móra d'Ebre, Tivissa i Falset pertanyien a la puixant baronia d'Entença, rival dels Templers i dels Montcada. Els Montcada tenien casa i possessions a Ascó i en altres llocs. Les dues grans famílies es van barallar sovint al llarg dels segles per qüestions jurisdiccionals.

Benissanet entre dos castells

La situació geogràfica de Benissanet, entre dues viles castelleres —Miravet i Móra d'Ebre— molt feudalitzades, en un lloc pla i pràcticament sense defensa, no permetia de gallejar, obligava a la prudència.

Demogràficament, no havia prosperat gaire. La gent que hi vivia (moriscos la major part) havia de treballar molt per a poder oferir vitualles i bon vi als armats de les dues viles fortes properes que més d'un cop van saquejar-la a fons. Fou potser per aquells temps que els benissanetans, amb l'ajut segurament dels santjoanistes, van poder bastir una torre de defensa al davant del Portal. No sabem quan fou enderrocada aquella torre.

El fet de no tenir un senyor feudal directe i allí mateix, determinà que Benissanet, quan no es veia involucrada en les lluites dels seus veïns, esdevingués una vila lliure o, almenys, que gaudís d'una certa llibertat. I això havia d'influir en el caràcter individualista de la gent. No els havien avesat a flectir els genolls, ni a besar les mans, ni a implorar favors

i privilegis. Pagaven i servien quan no tenien altre remei, però, després, ja t'apanyaràs. Així sempre han tingut el ronsal llarg i han pogut anar a la seva, o més a la seva que la gent d'altres pobles. I encara hi van ara.

Perquè no eren gaires, cal creure que els benissanetans no van jugar cap paper important en la guerra que va desfermar la Generalitat de Catalunya contra el rei Joan II, dit «el Sense Fe», acusat d'haver sacrificat el seu fill i hereu de la Corona Carles de Viana, tan estimat per una bona part dels catalans. La guerra començà el 1461 i durà deu anys. Aleshores, Benissanet no tenia gaire més de 200 habitants.

L'expulsió dels moriscos

Va ser l'any 1610 que per ordre del rei Felip III, tots els moriscos de la península foren expulsats del país. Fou una tragèdia multitudinària i avui no ens podem fer una idea del que significà, en sofriment, per als afectats per la mesura i també per a l'economia del país. Però es tractava de presservar la unitat de la fe, i davant d'això res no tenia importància. L'obsessió unitària ha estat una constant en l'olla del país. I d'ací que hagi anat tan bé. (Recordem l'expulsió dels jueus un segle abans).

El pretext per a expulsar els moriscos, ultra l'argument indicat, era que pel fet de ser molt nombrosos i d'estar en connivència amb els turcs, constituïen un perill no solament per a la fe, sinó per a l'Estat. En realitat, en el fons de l'afer hi batejava —i de quina manera!— un altre factor: la cobejança. Els moriscos posseïen, legalment, terres i cases. Si els

feien fora... No cal dir res més. Pero també és cert que molts d'ells portaven terres arrendades i als propietaris no els interessava l'expulsió. Segons diu Carmel Biarnés i Biarnés, d'Ascó, en el seu llibre «Els moriscos a Catalunya», a l'Aragó corria una dita proverbial: «Quien tiene moro, tiene oro». D'ací l'oposició que molts terratinents van fer a l'ordre del rei. No en van treure res.

L'expulsió afectà a desenes de milers de moriscos (mig milió sembla la xifra més aproximada a la realitat) dels quals 4.180 (homes, dones i criatures) eren, per dir-ho així, catalans del Principat. 2.147 eren veïns de cinc pobles riberencs del Segre i 2.033 d'altres tants pobles de l'Ebre: Benissanet, Miravet, Ascó, Tivenys i Vila-Nova de Tortosa.

Altres moriscos de Flix, Garcia, Móra d'Ebre, Riba-roja, Tivissa i Vinebre foren, de moment, exclosos de l'expulsió gràcies als bons oficis del bisbe de Tortosa, Pere Manrique, el qual alegava que els seus protegits ja no eren moros, sinó cristians. Un dels arguments per corroborar la cristianització era que menjaven porc i bebién vi. El bateig i el fet d'anar a missa no devien ser considerades proves suficients.

Els expulsats de Benissanet foren, en total, 432 (152 homes, 151 dones, 52 nois, 43 noies i 34 infants) els quals ocupaven 90 cases. Si això és cert i és cert el fogatge del 1568 el qual assigna a Benissanet 81 focs i un capellà, caldria convenir que només aquest era cristià vell. I que al poble, després de l'expulsió, només va quedar ell. (A Miravet, amb 87 focs i un capellà, devia passar el mateix).

Fou un desastre, fins i tot per al Castellà d'Amposta (l'autoritat més alta, després del virrei, en aquelles terres) el qual va fer públic que l'expulsió dels

seus vassalls de Benissanet i Miravet representava per a ell una pèrdua de 3.000 escuts anuals.

Cal dir que tornà a passar el que ja s'havia esdevingut amb els moros del temps de la Reconquesta, o sigui que també el 1610 hi hagué nombrosos moriscos que s'amagaren per a evitar l'expulsió, protegits alguns, fins i tot, per famílies cristianes velles. Molts d'ells, al cap d'un cert temps, van retornar, ja sia perquè van creure que el perill ja havia passat o perquè, considerant-se cristians (la major part havien estat batejats i portaven cognoms tan catalans com Ferrer, Móra, Jordà, etc.) no havien de témer res i que tenien dret a recuperar el que era seu. A propòsit d'això, Carmel Biarnés, en l'obra esmentada, dóna compte d'un fet, extensament documentat, que va ocórrer a Benissanet el dia 10 d'octubre de l'any 1614, a l'ocasió del retorn d'una colla de moriscos que s'havien amagat a Tortosa i que, en arribar al seu poble, van trobar ocupades les cases que ells havien posseït en propietat. Hi hagué discussions, corredises i un tret d'escopeta que resultà mortal. De primer van dir que el mort era un cristià vell i que l'assassi era un moro bandoler. Després va comprovar-se que la víctima era un tal Joan Ropit, morisc de la vila, i que els qui el van matar eren cristians dels que havien arribat de poc a la població. Això va fer que les autoritats (començant pel virrei, marquès d'Almazán) s'afanyessin a deixar en llibertat uns sospitós, Pere Navarro, que havien empresonat, i a tirar-hi terra al damunt, sobretot al damunt del mort.

La necessitat de repoblar els pobles i de posar en conreu les terres abandonades era imperativa, i això obligà a fer els ulls grossos amb els qui tornaven i atorgar concessions als nous pobladors. Per exemple,

se'ls donaren terres lliures de càrregues tributàries, com ho revela el topònim Salvaterra (és a dir «terra salva», que no paga) existent a Benissanet i en altres llocs. A d'altres se'ls eximí d'obligacions feudals, particularment les de caràcter militar. Són fets que influïren molt, a la curta o a la larga, en el caràcter de la gent.

Amb concessions i tot, l'augment demogràfic, fou lent.

Tan lent que l'any 1708, és a dir, gairebé un segle després de l'expulsió dels moriscos, Benissanet només comptava amb 59 veïns.

La guerra dels Segadors i la de Successió

Però abans, del 1640 al 1652, hi havia hagut la Guerra dels Segadors —dita també de Separació de Catalunya— provocada per les malifetes de la tropa del rei Felip IV les quals, havent entrat a la nostra terra per combatre contra França, maltractaven la gent i no respectaven res.

El conflicte acabà en un compromís. Les nostres institucions i llibertats van salvar-se, però vam perdre el Roselló i la meitat de la Cerdanya. El país quedà dessagnat i empobrit. I és que les guerres no solament fan morts. També porten misèria i la misèria causa malalties i noves baixes.

Per si no fos prou, a partir del 1703, una nova guerra entenebria l'horitzó: la de Successió en la qual es disputaven la corona d'Espanya —després de la mort del rei Carles II, dit «l'Embruixat»— un francès, Felip d'Anjou, nét del rei Lluís XIV, i l'arxiduc Carles d'Àustria. Catalunya es decantà per l'austriac convençuda que el seu triomf seria una garantia

de llibertat. Al costat dels catalans lluitaven els anglesos i altres aliats. Una circumstància imprevisible, va fer que Anglaterra abandonés la lluita. I Catalunya hagué de fer front, sola, a un doble enemic: els francesos i els espanyols. No podia véncer. Així i tot, Barcelona, aguantà fins l'onze de setembre del 1714, una data que cada any commemorem. La minva demogràfica tornà a ser considerable. Benisanet, el 1719, queda reduït a 199 habitants.

III. LA RECUPERACIÓ I EL PROGRÉS

Del treball surt el profit

El Decret dit «de Nueva Planta» amb el qual Felip V va voler capolar Catalunya, tingué efectes insospitats. Acabà amb bona part del que persistia del món feudal i encara que ens vedés moltes coses, en permetia una d'essencial: treballar. Els catalans s'hi consagraren en cos i ànima, tant a les ciutats com al camp. I com que del treball surt el profit (fins i tot dels qui no treballen), vingué l'expansió de la indústria, del comerç i de l'agricultura.

Benissanet, com tots els pobles essencialment agrícoles, en registrà una recuperació econòmica considerable perquè va intensificar el conreu de la vinya i de l'olivera al secà (a més dels cereals, dels garrofers i dels ametllers), mentre començava a treure profit de les feixes de gleva fecunda que anava deixant el riu. El nombre de sènies anà augmentant any rera any i, conseqüentment, la població. Es reconstruí —o es bastí de nou— l'església dels carrers de dins

amb el seu alt campanar, i es van fer noves cases fora del nucli primitiu. I així es van anar formant —tal com indicava Josep Iglésies— els carrers de Bonaire, de Móra, de Reus, de Gandesa i de Sant Vicent, així com els dos ravals: el del Calvari i el dels Canterers...

El cert és que en poc més d'un segle, del 1719 al 1830, Benissanet passà dels 199 als 1.118 habitants, o sigui que gairebé sextuplicà la població. I en dotze anys més pujà a 1.933, tot un rècord. Vol dir que les coses pintaven bé. I això que acabava de passar la primera guerra carlina en què hi hagueren combatents —i víctimes— de l'una i de l'altra banda.

L'any 1857 hi ha una minva demogràfica per culpa sens dubte de l'epidèmia de còlera que l'any 1854 fou enormement mortífera arreu de Catalunya. Però a finals del segle —a desgrat de la segona o, més ben dit, tercera guerra carlina que també va fer víctimes— Benissanet rautava els 2.000 habitants, és a dir, la xifra més alta aconseguida per Benissanet en tots els temps. Era l'època en què els minyons que eren «quintats» cada any per anar a fer el servei militar, sobrepassava la trentena la qual cosa vol dir dues coses: que el nombre de les naixences s'apropava als vuitanta, i que un considerable tant per cent dels nascuts moria abans d'arribar a l'edat de vint anys. El mal més terrible era la tuberculosi, que abundava i no perdonava.

El progrés del món

Això que anomenem el progrés del món —sense connotacions morals— arribà a Benissanet, com arreu de la nostra terra, gràcies a la Mancomunitat de Catalunya, constituïda el 1914 i presidida per un home

eminent, aquell pare de la pàtria que es deia Enric Prat de la Riba.

Gràcies a la Mancomunitat, en pocs anys, les carreteres, l'electricitat i el telèfon van arribar en nombrosos pobles de la nostra terra. A Benissanet, la carretera que travessa la vila de llarg a llarg va ser construïda vers el 1915. El telèfon i l'electricitat no van tardar gaire tampoc en arribar-hi. I per aquell mateix temps, els benissanetans van tenir l'ocasió d'admirar el primer automòbil (el primer que ells van tenir davant dels seus ulls): era un Dédion-Bouton amb el qual recorria el districte electoral de Gandesa el senyor Joan Caballé, que va ser molts anys diputat per aquella circumscripció. Aquell automòbil va produir una revolució entre els nois que aquella tarda eren a estudi. A desgrat de la disciplina imposada pel senyor Antoni Nat, un mestre jove que se les havia d'heure amb vuitanta o noranta galifardeus, alguns de molt «revolers», aquella tarda memorable no els va poder contenir. En sentir el soroll del motor de l'auto (o de l'«alto», com n'hi havia que deien), s'abraonaren a la finestra d'on es veia la carretera que passava —passa encara— pel mig del Portal. Aleshores, el mestre, comprensiu, els deixà sortir una hora abans de l'hora perquè poguessin admirar aquella meravella que setanta anys més tard havia de fer gairebé impossible la vida a les ciutats i més víctimes que una guerra.

Confirmació d'una vella dita

Per una d'aquelles tristes ironies de la Història, mentre la mort i la destrucció imperaven en els països belligerants durant la guerra 1914-1918 (que si de

primer només fou europea, després esdevingué mundial), els Estats que, com l'espanyol, van mantenir-se neutrals, conegueren una època de prosperitat.

A Catalunya, en aquell temps, molts es devien recordar d'aquella vella dita tan nostra —i tan immoral— que diu «que hi hagi guerra, lluny de ma terra». Perquè el cert és que aquella guerra determinà la prosperitat industrial, comercial i agrícola dels països neutrals perquè tot el que produïen era immediatament adquirit, al preu que fos, pels Estats en conflicte.

A Benissanet fou un temps favorable en tots els ordres. Les sèries arribaren a un grau de productivitat molt elevat. Fou quan sortien diàriament tants carros carregats d'hortalisses i altres productes els quals eren venuts en nombrosos pobles de la comarca i de més enllà.

A la vila, funcionaven cinc o sis molins mentre durava la recol·lecció de les olives. I al temps de veurem, eren les premses de raïms —aquelles baluernes amb rodes que anaven d'una casa a l'altra— les que no paraven.

Hi havia dotze cantereries que venien també tot el que manufacturaven. I com els seniers, els terrissaires escampaven fora vila llur producció —l'«obra» que en deien. I si era un art fer-la i coure-la, ho era també saber carregar un carro de tot aquella diversitat de peces fràgils (gerres i cànTERS, cossis i ribells, etc.) que havien de resistir hores i hores de catric-catrac per camins i carreteres sovint mal pavimentats.

Pot dir-se que a Benissanet tots els oficis hi eren representats i la majoria ho eren per partida doble o triple. Ferrers i fusters, boters i basters, llauners i constructors de carros, mestres de cases i blanque-

jadors, canyissers i cistellers, treballaven a jornada plena. Hi havia quatre o cinc barbers que també se la campaven. Fins i tot hi havia una cotillaire.

Que els diners abundaven i corrien, ho provava també l'existència de tres cafès, de quatre tavernes, d'un hostel i d'un mig hostel perquè únicament servien menjar. Als cafès, els duros de plata relluïen en les taules de joc, sobretot a la taula del «monte» per al qual els cafès tenien reservada una saleta especial amb doble porta o una finestra perquè els jugadors poguessin fugir si es presentava la guàrdia civil. De la sala on es jugava al «monte» en deien «la sala del crim».

A les tavernes es jugava al guinyot i a la morra. En llocs avinents es jugava a la joca i a les bitlles. El cas era jugar. I tothom sabia que si les monedes eren rodones era per fer-les rodolar.

El joc que mancava

En aquestes, arribà el futbol, el joc que mancava. (Molts encara en deien «fotball»). S'esqueia la primera edat d'or del «Barcelona» i potser ja es començava a parlar de Samitier, d'Alcàntara, de Zamora i altres glòries de les quals encara n'hi ha que es recorden.

El primer cap de futbol benissanetenc (perquè n'hi ha hagut més d'un) s'improvissà en un lloc encara visible: la fàbrica. O, més exactament, en un terreny situat al davant del que aleshores era una fàbrica de fer alcohol de la qual encara es conserva l'edifici i la xemeneia. Es troba a l'entrada de Benissanet, venint de Móra, a la dreta, després d'un bosquet de pins. Però la cosa curiosa —i la més digna

potser del record— és que aquell camp donà vida a una mena de club batejat amb un nom que ja no podia ser més català i, gairebé diria, més catalanista: «L'Avenç». Era un nom molt conegut a Barcelona perquè corresponia al d'una revista que havia tingut molta importància en el moviment renaixentista del segle passat. Però a Benissanet, els qui sabien què volia dir aquell nom es podien comptar amb els dits de la mà.

Però per si «L'Avenç» no fos prou, no deixa tampoc de ser curiós que, al cap d'un cert temps, s'havia de constituir una societat a la qual se li havia de donar un nom que faria joc, catalanescament parlant, amb aquell: «La Renaixença».

IV. LA CULTURA, LES FESTES, «LA RENAIXENÇA»

Mossèn Bonet

Si entenem que la cultura comença per la primera ensenyança, caldrà reconèixer que a Benissanet les coses no pintaven gaire bé. Un sol mestre per a vuitanta o noranta alumnes i una sola mestra per a un nombre semblant de «collegiales», què podien fer? En els temps dels quals parlem van tenir un reforç, d'una certa manera, en la persona d'un capellà jove, mossèn Antoni Bonet, fill de Tortosa, home ben preparat que ensenyava el catecisme en català i feia cantar cançons populars catalanes. Ell mateix, que era un bon músic, n'havia harmonitzades algunes. Admirador de Verdaguer, popularitzà aquell himne al Santíssim Sagrament que comença:

Nit de juny! Quantes estrelles
veus sortir com flors novelles
pel jardí del firmament.
Tantes vegades
alabances siguin dades, etc.

Mossèn Bonet quan preparava els nois i les noies per a fer la primera comunió, tots els dissabtes compareixia a estudi i a costura. I escrivia els recordatoris d'aquell acte en la nostra llengua. Que era també la que utilitzava sempre en els seus sermons. De manera que pot dir-se que amb ell començà la catalanització de la vila.

Escoles i mestres nous

Tot amb tot, el panorama de l'ensenyança primària continuava, si fa no fa, com abans, la qual cosa era un motiu de preocupació per a alguns pares de família, en situació benestant, que desitjaven donar als seus fills la instrucció i l'educació que ells no havien tingut. I van pensar que si feien venir un altre mestre —un mestre que ells havien de pagar— la perspectiva escolar hauria de millorar. No els costà gaire de posar-se d'acord. Ni de trobar un mestre català, titulat, disposat a fer-se càrrec d'una trentena d'alumnes. Cercaren un local adequat; i el trobaren en una casa del carrer de Móra. Van fer bancs (dos nois per banc), compraren mapes, pissarres i tot el que calia.

La nova escola fou mixta i laica. Les dues coses van fer parlar, però sobretot la segona. Alguns van creure que escola laica, volia dir antireligiosa —o almenys anticlerical. No fou fàcil de convèncer-los que s'equivocaven.

El nou mestre va fer una bona tasca. I com sol passar en els pobles en què la competència és gairebé de rigor, a Benissanet, l'existència d'un mestre particular en determinà la vinguda d'un altre, pagat per un altre grup de pares que no volien ser menys.

I una segona escola particular, mixta, però no laica, obrí les portes.

El senyor Nat, el mestre de l'Estat, podia estar content. Ho estava? Fa de mal dir.

Però en definitiva, el cert és que l'afany de saber, lligat a un relatiu bon estat de la pecúnia i a la inevitable rivalitat local, van fer que Benissanet —amb un estudi, una costura, i dues escoles més— assolís, en pocs anys, un nivel cultural força elevat.

Poc abans —i per raons relacionades més o menys amb les ja dites— la banda de música de la vila, que havia arribat a tenir més de trenta músics i havia guanyat premis, es dividí per la meitat i d'aquella hora endavant, en comptes d'una banda n'hi hagué dues.

Les festes

La competència entre les dues músiques —cada una al cafè respectiu— va fer competitius també els balls dominicals en l'una i l'altre local i més animades les festivitats. Tradicionalment, a Benissanet, s'ha celebrat una festa major d'estiu i una d'hivern. Lògicament, la primera hauria hagut de ser consagrada a sant Joan Baptista, pel fet de ser el patró de la parròquia, però, qui sap per què, l'honor es fa a sant Jaume. La festa major d'hivern és dedicada a sant Antoni, l'anomenat dels Rucs perquè aquell dia (el 17 de gener) la gent feia passar les cavalleries i altres animals per davant l'església on hi havia el capellà que les beneïa. La música solia fer el cercavila de bon matí. Hi havia anys en què el fred era tan intens que les gotetes d'aigua que solen aparèixer a la desembocadura dels instruments, es glaçaven.

En l'una i l'altra festa major, es feien unes grans coques, dites «beneïtes» perquè eren beneïdes, destinades, una bona part, a ser subhastades; al mig de la plaça, per un home que hi tingués gràcia. Calia fer-hi una mica de broma per tal d'engrescar els postulants. L'alcalde i el capellà presidien la subhasta. Hi prenia part molta gent.

De coques se'n feien unes de més petites per ballar a la plaça.

La missa era musical i cantada. La processó tenia lloc a la tarda. Després es feien cossos de cavalls i de rucs. Sortien del Portal i anaven a voltar la Creu. També es feien curses d'homes.

Les festes majors solien acabar amb trons, com deia la gent, per al·lusió al castell de focs artificials engegat al Portal.

Una altra festa que portava enrenou era la del Pilar. La imatge de la Verge tenia l'altar a la capella del Cementiri. El 12 d'octubre era baixada, en processó, a la vila. Es feia una novena. I acabada aquesta, la imatge era portada a la seva capella també processionalment.

El 28 de desembre els minyons que entraven en quinta celebraven la festa dels Innocents. La vetlla de la festa àrmaven una gran foguera al mig del Portal la qual durava tota la nit, una nit que ells dedicaven a rondar i a cantar cançons a les noies. Però no cantaven ells, sinó un cantador gairebé professional, o sigui capaç d'improvisar. L'acompanyaven dues guitarres, un guitarró, un fiscorn, un clarinet, un trombó, una pandereta i uns ferrets. No dormien. Hi havia un cap de colla que duia una corona, feta amb cartes de joc, i una espasa amb una enrastellada de taronges. El dia de la festa deturaven tothom qui trobaven i no deixaven marxar ningú si

no afluixava una moneda. Amb els diners de la capta pagaven les despeses i el tec. Com que ja fa temps que no es quinta i no hi ha guerra al Marroc, la festa ha perdut sentit i ha degenerat. Ara fins i tot hi prenen part les noies.

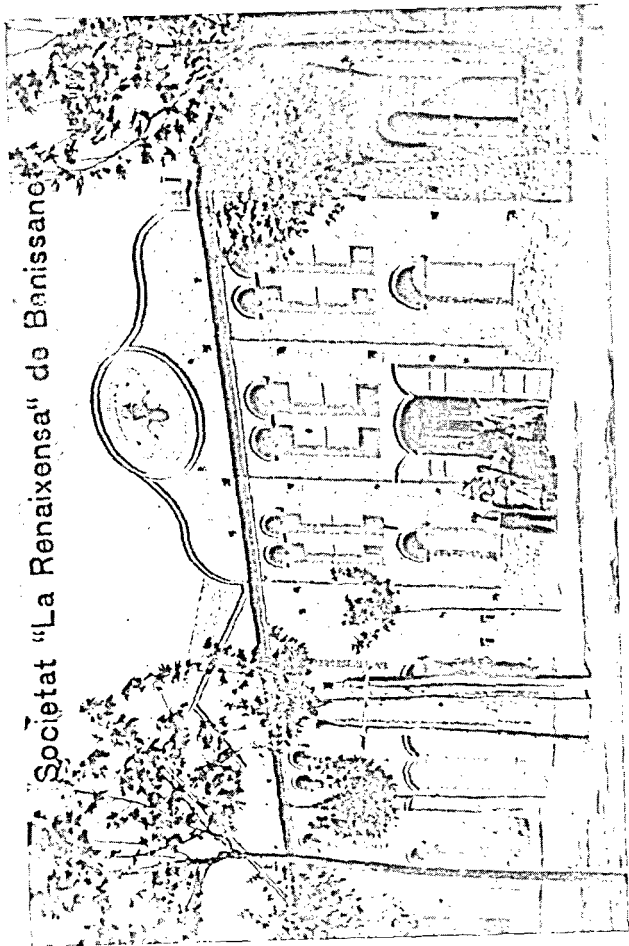
Però la festa més típica de Benissanet va ser, durant molts anys, la de les Sènies, amb la qual es commemorava un fet, considerat miraculós, que s'escaigué en una data ignorada del segle passat o potser d'abans. L'únic que se'n sap, per tradició oral, és que hi hagué una epidèmia de còlera que matà molta gent a la vila i ningú a les sènies. Els seniers atribuïren el benifet a sant Roc i per manifestar el seu agraïment van fer construir una capelleta, per allotjar la imatge del sant, en una sènia de la família Persaloni (i ara dita de la Capelleta) situada pel camí de Móra. La festa es celebra el primer dissabte d'octubre i comença amb una missa matinal a la Capelleta. Anys enrere, els cafeters de la vila improvisaven uns locals, amb canyissos, on servien cafè i altres begudes. També hi feien balls. S'aviaven globus de paper. I es feien còssos pel camí de Móra.

La festa de les Sènies deixà de celebrar-se uns quants anys per causes diverses. Ara sembla que ha reprès amb modalitats que no tenen res a veure amb el tipisme d'abans.

«La Renaixença»

La fundació d'aquesta societat l'any 1919, fou el fruit d'una iniciativa d'un mestre de l'escola laica, Ignasi Bassedas, amant de les nostres coses, secundat per un barber local, Eugeni Vidiella, que havia pas-

Societat "La Renaixensa" de Banissano

sat uns anys a Barcelona on havia après a escriure la nostra llengua.

Mancada de local propi, en començar, la nova agrupació s'installà en un dels cafès de la vila, el Cafè del Centre, que tenia un escenari ben proveït de decorats.

Els primers president i secretari de «La Renaixença» foren el mestre i el barber respectivament. Com que tots dos eren afeccionats al teatre, organitzaren de seguida un quadre escènic i les representacions d'obres catalanes van sovintejar.

Cada dia hi havia més socis (pagaven un duro d'entrada i una pesseta mensual) i aviat van pensar de tenir estatge propi bastit de cap i de nou. Per fer això calien diners i van aconseguir-los mitjançant una emissió d'accions de 100, 50 i 25 pessetes. Compraren un terreny (havia estat una petita sènia i tenia un pou d'aigua bona) situat a tocar el nucli urbà i amb dues entrades: l'una pel carrer de Gandesa (més tard Avinguda Sant Jordi) i l'altra pel carrer de les Eres. I, en un temps relativament curt, hi alçaren, de primer un local per a cafè i escola i, tot seguit, el teatre. Tenia amples terrasses i un terreny circumdant on van fer-hi una pista de ball per a l'estiu i van plantar-hi arbres.

Les representacions teatrals (d'obres de Frederic Soler, de Guimerà, d'Ignasi Iglésies, de Rusiñol, etc.) alternaven amb els balls (en deien saraus) amenitzats per la banda de música de la mateixa entitat. Els balls de disfresses, durant el Carnaval, arribaren a ser magnífics. Les serpentines i el confetti anaven a dojo.

Quan es produí la dictadura del general Primo de Rivera, «La Renaixença», si va voler continuar, hagué de substituir el seu nom pel de «Sociedad Ins-

tructiva Obrera» i esborrar l'escut de les quatre barres que campejava al frontispici. Amb la República recobrà el nom i l'escut. L'escola fou reoberta. Justament, un dels polítics més populars en aquelles comarques de l'Ebre, Marcellí Domingo, ministre d'Instrucció Pública, acabava de decretar l'ensenyança obligatòria del català a les escoles de la nostra terra ¹.

Els anys durs

Com que tot va per acció i reacció en aquest món, després dels anys bons van venir els dolents.

Els fets que van tenir lloc a Barcelona el 6 d'octubre van repercutir arreu de Catalunya. A Benissanet, «La Renaixença» fou clausurada i alguns dels seus dirigents portats al vaixell-presó «Manuel Arnús» ancorat al port de Tarragona (1934).

El resultat de les eleccions del 16 de febrer del 1936 comportà la sortida de les presons dels que encara hi eren, entre ells tots els membres del govern de la Generalitat.

I vingué la guerra. Benissanet fou durament castigat. El nombre dels benissanetans que van perdre la vida (els uns a mans dels «incontrolats», d'altres al front o per causa dels bombardeigs i de les represàlies) sobrepassà la cinquantena. Moltes cases foren enderrocades —totalment o parcialment— per les bombes. Entre les runes de l'església i el campanar,

1. Dels locals de «La Renaixença» no en resta ni una pedra. Acabada la guerra, fou utilitzada com a església. Abandonada (un cop construïda l'església actual), anà perdent avui una porta, demà una finestra... Van caure els sostres. Subsisteix únicament en el record. I en algun llibre.

dinamitats, per un escamot de soldats en retirada, van morir tres persones.

Durant els tres mesos que durà la batalla de l'Ebre, Benissanet sofrí les conseqüències d'una situació que el feia sumament vulnerable. Algunes coves foren un refugi gairebé permanent.

El fet que la vila, en el curs de la guerra, fou ocupada alternativament, en dues ocasions, pels uns i pels altres, va fer encara més cruel aquella tragèdia. Al final, un centenar de benissanetans (entre ells, nombroses famílies senceres) van passar a França. N'hi ha que encara continuen en l'expatriació.

Del començament a la fi de la conflagració, Benissanet passà dels 1.900 als 1.613 habitants.

V. EL CLIMA, EL MENJAR, LA GENT, EL LLENGUATGE

La temperatura, la pluja, els vents

El clima és sec a l'estiu (per excés de sol i manca de pluja), i humit a l'hivern en raó de la boira i les aigualeres. La primavera és ventosa i versàtil (perillosa), al revés de la tardor, que és dolça i sovint arriba a l'estiuet de sant Martí.

La temperatura va dels 36 o 37 graus durant la canícula, als 4 o 5 sota zero en hivern rigorosos. (I encara baixà més aquell febrer del 1956 en què el fred matà garrofers i oliveres.) No cal dir que les rosades i les gelades sovintegen.

A l'estiu, algun any, en una tronada, pot pedregar.

La pluja escasseja. La mitjana anual no sobrepassa els 400 mil·límetres. La sequera és endèmica, per dir-ho així. De manera que quan plou i arriba a fer dos o tres pams de saó (diguem setanta o vuitanta litres per metre quadrat), sembla una benedicció.

Però si la pluja cúrteja, el vent és abundós, sobretot el cerç, que ve del nord-oest i bufa i xiula a estropades, particularment durant els mesos de febrer i març. Una cerçada pot durar una setmana i encara més. És un vent indesitjable, que ho asseca tot i fa mal de cap. Solen anunciar-lo les postes de sol vermelloses, o, tal com diu la gent: «Cel rogenic, pluja o vent». Però la pluja falla gairebé sempre. Una altra dita assegura que «llampecs a la marina, cerç a la matina». Una que gairebé no falla mai, és la següent: «Llevant, l'aigua al davant». De vegades, l'aigua arriba de tronc amb la llevantada.

La tramuntana, per la seva procedència, és cosina germana del cerç, però és més freda que aquest. I no bufa tan fort. Amb tot, és proverbial que «tramuntana no té abric, home pobre no té amic».

La garbinada (ningú no diu garbí) ve de la marina i bufa en direcció oposada a la del mestral. Sempre és aire de primavera i d'estiu, aire refrescant que els batedors (quan es batia a l'era sota el cop del sol de juliol) agraiïen en l'ànima perquè, de més a més, els estalviava de «fer lloca», és a dir d'haver treballat inútilment. Les plantes també agraeixen la garbinada perquè, al revés del cerç, té un cert grau d'humitat. Només en caure la tarda, si un està suat, pot ser perillosa.

Fins ací el capítol dels vents a les terres de l'Ebre. Del xaloc i el gregal, no hi ha res a dir. Ningú no els coneix.

A Benissanet, com, en general, a la Ribera, únicament neva cada quatre o cinc anys. Fa encara més goig que si nevés tots els hiverns. Particularment si la nevada s'escau per Nadal. A les cases que hi ha infants fan grans focs a la llar i preparen el tronc... I tothom pensa: «Any de neu, any de Déu». La dita

és certa sobretot per a l'agricultura. Però, aixó sí, cal que la neu desaparegui aviat. Perquè si arriba a gelar-se, malament, rai. Fa difícil i perillosa la circulació i com que dura dies és quan provoca aquelles terribles fredorades que maten els arbres. A finals del segle passat, un any, les vores de l'Ebre quedaren glaçades. Tant, que s'hi podia caminar i s'hi van encendre fogueres. L'Ajuntament n'aixecà una acta.

Manca parlar de la boira, el meteor més característic de les ribes ebrenques a partir del mes d'octubre. Fa l'efecte que puja del riu, durant la nit, s'escampa fins a embolcallar els pobles riberencs i sol durar fins a migdia en què el sol l'espargeix. «Matí de boira, tarda de sol» és dita encertada. La boira mulla —és pixanera, diuen— i els pagesos no poden treballar mentre no s'escampa. Hi ha una boira persistent que pot durar dies i dies: és l'anomenada «urgellesa», perquè hom creu que baixa de l'Urgell.

Mala cosa la «broma» —com la gent anomena la boira: una mala broma, certament.

Les menges típiques

Com arreu de Catalunya, el pa ha estat a Benisanet un aliment bàsic. D'uns anys ençà el seu consum ha minvat d'acord amb la tendència pròpia dels països que surten del subdesenvolupament.

A principis de segle, eren nombroses les cases en què hi havia pastera i les dones pastaven amb farina pròpia. Era un temps en què es feia blat no solament al regadiu, sinó al secà. (És un conreu que gairebé s'ha perdut del tot).

Entre els quatre o cinc forns que hi havia a la vila, un d'ells era dels anomenats «de dones» perquè

el forner només enforjava la pasta que havien maurat les dones a casa. I en els altres forns també destinaven un lloc al pa de casa. Un de cada deu dels pans de casa, se'l quedava el forner pel treball de coure'l. Era l'anomenat «pa de puja» que molta gent preferia perquè deien que era més gustós que l'elaborat pel forner. I no se'n menjava tant perquè atipava més. Tot s'ha de dir.

Les sopes de pa, adobades només amb sal o oli cru, de vegades amb un all, eren gairebé de rigor per a sopar. D'ací els aforismes encomiàstics: «Qui menja sopes, les entèn totes», «La sopa bullida allarga la vida». Aquesta darrera era l'anomenada també «de pastor», cuïta al topi, que es podia deixar —com feien els pastors— a la vora del foc i bull que bull.

En una bona part de les menges habituals —particularment el bacallà (dit «abadejo») i les arengades (dites sardines)— el pa no es podia escatimar. I ja no cal dir res de l'ara tan popularitzat «pa sucat amb tomàquet i pernil».

El bacallà el preparaven de diverses maneres (amb patates, a la llauna, amb arròs, esqueixat) i les arengades també (amb suc, fregida amb all i un bitxo, a la brasa, i fins i tot crua amb un all tendre). Amb pasta de pa, arengada i pebrot vermell, les dones feien una mena de cóc, cuit al forn, dit, popularment, «drapatxo».

Però la manera més típica (típica en les contrades meridionals de Catalunya) de preparar l'arengada és «a la clotxa», és a dir, posada (un cop cuïta a la brasa) dintre un cantó de pa del qual s'ha tret prèviament la molla. (Si el pa és de puja, encara resulta millor). Juntament amb l'arengada s'hi posen dos o tres tomàquets (*tomates* a Benissanet) escalivats i un bon, un copiós, raig d'oli. Aquest contingut s'ha de

prémer amb la molla. No hi fa res, al contrari, que regalimi una mica. És un magnífic esmorzar i demana vi negre i d'un cert grau.

Una altra menja molt típica, quan hi havia més figueres que ara i molta gent anava a caçar el papafiga («pampofigo» a Benissanet) era posar aquest ocell (un cop ben plomat i socarrimat, és clar), dintre un pebrot, millor dels verds, sense cor ni llavors. El pebrot, farcit així, es cou a la graella sobre brases que per anar bé han de ser de sarments. Cal no deixar-lo d'ull i donar-li la volta de tant en tant. Així es produeix un intercanvi de substàncies. I pot dir-se que tot és comestible perquè el papafiga, abundós en greix, té els osests molt fràgils i perfectament «mastegables». El vi també ha de ser consistent i digne de la menja, menja de caçador i de castell feudal.

Els caçadors saben cuinar la caça, en el foc d'algun mas de muntanya, amb un instint segur. La perdiu solen fer-la a la vinagreta, perquè és la manera d'entendre-la ràpidament. Al conill, rostit o a la cassola, li afegeixen, si poden, unes quantes caragoles. Les caragoles que es troben a la garriga, són l'aristocràcia caragolera. Més grossos que els cargols de les hortes, tenen també la closca més dura i ben treballada, amb reminiscències que fan pensar en els cargols de la mar. Qui sap perquè, diríem que les caragoles són heràldiques. Una dotzena per cap, cuites a la brasa, i servides amb una picada d'all i julivert o, millor encara, amb all-i-oli, complauen el «gourmet» més exigent.

Hi havia d'altres menges típiques. Només n'esmentarem tres més —per no fer aquesta balada massa llarga: la botifarra de calderó, que pot ser de sang i arròs, o d'això mateix i ceba; les humils farinetes (de farina de panís) amb crostonets de pa fregit, pròpies

del dies de nevada i una altra sopa totalment diferent, és a dir, de festa major i de casa rica: la sopa de menuts de gallina. La botifarra i les farinetes subsisteixen. Però la tercera menja —com l'autèntica escudella— ha passat a la història.

El tarannà

Quan el passat històric i el medi geogràfic, és a dir, el paisatge, així com la forma de guanyar-se la vida, ofereixen diferències o peculiaritats, com ara és moda de dir, llur influència es deixa sentir en la manera de ser i en el comportament de la gent. Així, pel que toca als benissanetants, és possible que el substrat morisc (considerable, com en algun altre poble de la Ribera d'Ebre) aparegui en la «escardalència» (disculpeu el mot), en la morenor de la pell i en la negror profunda dels ulls d'algunes persones, homes i dones. D'aquestes hi ha algun bon exemplar de les anomenades falses-primas, un mot que ha substituït el de «fembrils», dotat d'una certa càrrega voluptuosa i digne de figurar al diccionari.

Hi ha d'altres aportacions ètniques que apareixen en la blavor dels ulls i en la rossor dels cabells, particularment en els cabells dits de «pèl de panolla». Potser no és absurd de pensar que pervenen dels voluntaris irlandesos incorporats a les forces carlines durant les guerres del segle passat o fins i tot d'abans. L'existència a Benissanet del guerriller «apostòlic» O'Callaghan, que lluità contra els constitucionalistes del trienni liberal (1820-23) palesa que aquella hipòtesi és versemblant.

La persistència de tantes guerres com han ensaginat la terra catalana, ha hagut d'influir en el tarannà

de la gent. Benissanet va donar voluntaris als dos bàndols en pugna durant les tres guerres dinàstiques del Vuit-cents. I també va donar-ne en la del 1936-39.

En un altre sentit, la lluita contra les escomeses de l'Ebre ha estat com una guerra que no ha deixat dormir els seniers sempre que han tingut son, una guerra que també ha fet víctimes. Les sènies, d'altra banda, han estat una creació permanent a força de treball i de sacrificis. Les riuades han obligat a refer els «taulats» (les feixes que integren una sènia) incomptables vegades. Aquestes vores del riu ofereixen un dels paisatges més treballats del món. S'hi manifesta la força de la voluntat que és una altra característica de la gent ebrenca, la qual no ha comptat més que amb la pròpia capacitat de treball i amb la solidaritat familiar per anar endavant. D'ací l'individualisme lligat al sentit de l'estalvi o sovint també a la gasiveria. I és que durant segles, en el passat, no es podia estirar més el braç que la màniga. La ganduleria, donada aquesta manera de ser, havia de ser per força molt mal vista. Com ho era l'embriaguesa d'algun perdut excepcional amb qui ningú no volia tractes. I és que «gent de vi, ni a la tarda ni al matí».

Dos altres factors contribuïren a l'individualisme. D'un ja n'hem parlat i deriva tant de la història com de la situació. Benissanet, plaçat entre dues viles fortes i fortificades, no va tenir castell ni senyor feudal directe en tota l'Edat mitjana, o sigui que no tingué amo quan tothom, tret del rei, en tenia. D'ací un sentiment de llibertat. Treballant i pagant (de primer als Templers i tot seguit als Santjoanistes) va poder anar fent. Era molt en aquella època i alguna cosa n'ha restat en l'ànima col·lectiva. El segon factor deriva de la divisió de la propietat: unes 1.500 hec-

tàrees de terra de conreu repartides entre 560 propietaris donen un resultat plausible. No hi ha grans propietaris. Les cases pairals són escasses. Els hereus i les pubilles no han pecat per orgull. La finca més gran, si només es compta la terra que es cultiva, no deu passar de les 15 hectàrees. Les que més abunden, començant per les sènies, són les de mitja, una i dues hectàrees. I la gent en viu. De vegades amb un rei al cos. Però ja és sabut que en un galliner, si hi ha més de dos galls, regna la pau.

Malgrat llur individualisme —potser ja congènit per les raons dites— els benissanetans quan ningú no els obliga (perquè si els obliguen s'empoltronen, com va passar amb la «collectivitat» dels temps de la guerra civil) són capaços d'associar-se per a formar agrupacions com el cor «La Lira» (que visqué a finals del segle passat i en els primers nou anys del present), i una mútua, i bandes de música, i quadres escènics, i una societat recreativa i instructiva, i un equip de futbol, i una orquestra, i una Cooperativa, i un sistema de reg d'aprofitament collectiu... Vol dir que no són insociables. Cal només que vegin les coses clares. Que això sigui fàcil, ja és una altra cosa. I no cal dir que sempre n'hi ha de refractaris a qualsevol cosa que sigui, perquè allò que els agrada, en realitat, és que tot ho facin els altres i ells poder criticar.

La independència econòmica o, com es deia abans, el fet de portar quatre duros a la butxaca, sol anar acompanyat d'un cert aire de superioritat, de bufanúvols, així com de la tendència a bromejar. D'ací que en alguns pobles de la rodalia, els de Benissanet tenen fama de mofetes. Cinquanta o seixanta anys enrere, quan la majoria dels seniers portaven grans faixes, la gorra ampla i decantada sobre l'orella, fu-

maven calinquenyo i calçaven espartenyas de mosso d'esquadra, de Falset (on alguns anaven a vendre) en amunt, tenien reputació de pinxos i escarrassats. Possiblement, aqueixa reputació els pervenia dels llaguters que eren tingut per gent de pipa i porró i de ganiveta a la faixa. Els temps són uns altres. Dels llaguters ja no se'n recorda ningú, les faixes i les ganivetes, les grans gorres i les espartenyas de betes gairebé s'han perdut del tot, i ara tothom va ensabatat i a la darrera moda.

Encara es podria dir alguna cosa més pel que toca al tarannà actual dels benissanetencs (com l'amor als jocs de cartes, per exemple, o la passió pel futbol), però això no té res de peculiar i sí de molt generalitzat arreu de Catalunya. Pel que toca a la política (tret d'algun cas excepcional) fan l'efecte de no capficar-s'hi.

Els excepcionals

L'escrivà Gil de Frederich. Personatge que trobem establert a Benissanet (no sabem si n'era fill) amb la missió oficial de repoblar els pobles que gairebé havien quedat deserts després de l'expulsió dels moriscos. Estava autoritzat a fer certes concessions territorials i tot fa creure que actuà honradament.

Home del seu llinatge fou aquell famós Francesc Gil de Frederich i Sants (nat el 1702 a Tortosa), frare dominicà ilustradíssim, missioner al Tonquin on trobà la mort després d'un cruel martiri. Fou beatificat l'any 1906.

El prior Penna. Es deia Tomàs Penna i Domènec. Fill de Tivissa, estudià filosofia a València i teologia a Salamanca. Ordenat sacerdot, ingressà a

l'Orde de Sant Joan de Jerusalem i va prendre possessió del priorat de Benissanet l'any 1795. Feia vuit anys que una terrible inundació havia devastat una colla de pobles de la Ribera d'Ebre. A Benissanet va fer caure moltes cases i ocasionà nombroses víctimes. L'església va sofrir un gran dany. El prior Penna va restaurar-la i adobà l'abadia també malmesa per les aigües. Per aquell mateix temps, fou encarregat de cobrar els censals de les propietats que l'Orde Hospitalària tenia a Benissanet i en altres pobles de la comarca. Aquesta feina de recaptador, exercida durant molts anys, li donà fama d'home ric i, a la vegada, de liberal, és a dir, partidari de la Constitució del 1812. Així, quan l'any 1822 esclatà el moviment dels «apostòlics» (absolutistes), un capitost d'aquests, un tal Rambla, va escriure al prior Penna que si no li donava 4.000 duros, el boci més gros que en restaria seria l'orella. El prior va poder fugir de Benissanet i es refugià a Reus. Tornà al seu priorat tan aviat com el general Manso restablí l'ordre. Però reinstaurat l'absolutisme per obra i desgràcia dels «Cent mil fills de Sant Lluís», el prior Penna fou novament víctima de l'enveja. Denunciat per constitucionalista, va fer cap a la presó, i només recobrà la llibertat quan renuncià, si us plau per força, al seu priorat.

El prior Penna va escriure unes Memòries de les seves vicissituds que encara es conserven.

Ramon O'Callaghan. De nom es deia Ramon i Tarragó de segons cognom. Nat a Benissanet l'any 1798 fou contemporani del prior Penna. Acabdillà un alçament dels absolutistes i va ser comandant de les forces constitucionals. Emigrat a França, retorna el 1833 tan aviat com esclatà la primera guerra carlina en la qual va tenir una participació destacada a les ordres de Ramon Cabrera. Fou governador de

Morella i arribà a brigadier. Perduda la guerra dels 7 anys, s'exilià novament i morí a Montpeller el 1844.

Altres benissanetans que han deixat record

«Ernesto» de Cinto. Nat vers el 1880. El seu pare, que es deia Jacint Pellissa i al qual tothom deia «el senyor Cinto», era un home instruït que, al davant d'una botiga de roba, va fer diners i donà al seu fill una excel·lent educació fins al punt de ser considerat el jove més llegit i més intel·ligent de la vila. Quan el seu pare tingué un revés de fortuna i queda en la ruïna, «Ernesto» emigrà a l'Argentina d'on ja no tornà. El seu pare deixà de ser «el senyor Cinto» per a molts que li deien «Cintet». Dormia, penitencialment, amb una pedra per coixi. Anava cada dia a missa i ningú no li va sentir mai una queixa. Arruïnat fins a la més negra misèria, sempre va portar el vestit, el barret i les sabates del bon temps. Només amb la pell i l'os, s'anà encorbant i arribà a no poder caminar sense l'ajut de dos bastons. Morí de vellesa, sense haver revist el seu fill.

«Julio» Ardévol, dit *Kulio de Rac*. Era fill d'un militar «del cigró» que va combatre al Marroc i arribà a comandant. Es cofava amb un fes vermell de borla pengim-penjam. Era un home molt teatral i afeccionat al teatre d'una manera apassionada. Aquesta passió l'encomanà al seu fill que resultà un actor no solament millor que el seu pare, sinó un autor teatral, ja que va escriure una comèdia en un acte que fou representada amb èxit. Era verbós i amb bones ocurrències, sobretot a les taules de joc. N'ha restat una dita, «La pinta no guanya», que únicament

poden comprendre els jugadors de 'monte' i que seria llarga d'explicar.

«*Emeterio*», dit «*Meterio*». Rodaire i gran nedador. Passava el riu, de nit, nedant amb una sola mà i amb una espelma encesa a l'altra. A l'Argentina travessà, nedant, el Paranà deu vegades més ample que l'Ebre.

L'Albert de l'Albert. Li deien així per diferenciar-lo del seu pare que també portava aquest nom. Amic de l'aventura (i de fer el contraban, segons que deien) tenia fama de ser molt valent. Va ser legionari al Marroc espanyol i al francès. Una vegada, trobant-se a Benissanet a casa del seu pare, va comparèixer la guàrdia civil (el caporal de Móra d'Ebre amb un número) amb l'ordre de fer un escorcoll. L'Albert de l'Albert no va dir res mentre no van intentar d'obrir una de les seves tres o quatre maletes: «—Aquesta no es toca!» —va dir al caporal mirant-lo de fit a fit. I alguna cosa devia veure-li als ulls ja que l'escorcoll es donà per acabat encontinent.

Jaume del Marquès, dit també «Jaume de la Barca» perquè havia estat barquer (de la barca que travessava el riu entre Benissanet i Ginestar). Desertà de l'exèrcit perquè no en suportava la disciplina. Va córrer per França i diversos països d'Amèrica. Retornà subreptíciament. Ningú no gosà denunciar-lo potser perquè feia por. Duia la barba llarga, polaines i barret de «cow-boy». L'únic que li donà treball, com a jornalier, fou Mingo de la Gardela, un home que també havia fet l'Amèrica i amb fama d'haver estat, de jove, el més forçut del poble. S'entien sense parlar gaire. Quan —una vegada cada dos mesos— Jaume de la Barca entrava a la barberia, es feia un silenci espès. Per qüestió d'interessos, renyí amb un germà seu contra el qual, un dia, al mig del

poble, disparà un tret de revòlver. Sortosament, no el tocà. Tornà a marxar del poble i no se l'ha vist més. En una maleta que deixà (coberta d'etiquetes) i li fou incautada pel jutge, hi havia un matxet de quatre pams i una corda de cinc o sis metres de llargada amb un llaç escorredor en un cap.

El Coixo de Salero. Així li deien bé que el seu primer cognom era Manyé. Era coix, en efecte; tenia una cama més llarga que l'altra i esguerrada la mà dreta. (Els dits li feien com una grapa). La duia sempre amagada a la butxaca de l'americana. En canvi, amb l'esquerra s'hi guanyava la vida: era dibuixant particularment de lletres majúscules entrecreuades sobre llençols, coixineres, estovalles i roba fina, lletres que havien de ser brodades. Vivia a Barcelona on havia trobat bona part de la seva clientela en cases de mala nota. A Benissanet, on solia comparèixer els dies de festa major, sempre fou considerat una mica suspecte. Menjava (per tot l'any, es podria dir) a casa d'algun parent caritatiu. Vestia de senyor (barret, corbata, sabates) però com un senyor tronat. Feia l'efecte que res del que portava ho havia estrenat ell. Era extraordinàriament ben parlat.

L'Alfredo de Fardatxo. Fou popular entre els nois de la segona dècada d'aquest segle perquè va introduir un joc nou a la vila, un joc comparable al que aleshores en deien «el quinto», i ara «el bingo». Però en el joc de l'Alfredo no eren números el que ell treia d'una bossa, sinó figures d'animals. Eren les mateixes figures que apareixien (disposades diferentment) en un cartó que cada jugador tenia al seu davant. L'amo del joc en llegia els noms tal com eren escrits al peu del dibuix en català: llop, cabra, musol... N'hi havia trenta. (Sis ratlles amb cinc animals a cada ratlla). Els nois posaven una pedreta, en el

respectiu cartonet, sobre cada figura. I el primer que omplenava una ratlla, guanyava. Però allò que cal destacar és que el joc de l'Alfredo contribuí a catalanitzar, a Benissanet, el nom d'alguns animals que allí es pronuncien d'acord amb el parlar de la gent de l'Ebre: *aureneta*, *sapo*, *escarbot*, *paloma*, *brumerot*, *alefant*, *fardatxo*... Tots els nois als quals l'Alfredo considerava dignes de jugar al seu joc (els seus amics, és clar) van aprendre que els noms correctes eren, respectivament: oreneta, gripau, escarbat, papallona, borinot, elefant, llangardaix... Així i tot, a l'Alfredo sempre li van dir «Fardatxet» i mai «Llangardaixet». Era massa llarg.

Peret del Calderer. Fou un «bon vivant» i, paradoxalment, una mena de petit filòsof pessimista que va saber resumir en dues frases lacòniques, gairebé lapidàries, el concepte que tenia de la vida i dels homes; dues frases que a pesar dels anys que fa que Peret és mort, són recordades sovint. Heus ací la primera: «Tot és un putam i un lladram». I la segona: «Pesseta, panxa i bragueta». Els vells que van conèixer l'autor les fan precedir d'un «Com deia Peret del Calderer...» tal com és de justícia. Però tot fa creure que sobreviuran al nom de l'autor. I és possible que, temps a venir, algun bromista les atribueixi al savi Salomó, o que les doni com si fossin originals... Perquè és així com se sol escriure la història.

El llenguatge

Castigada la nostra llengua, des de fa segles, per la imposició d'una altra, no ens pot sorprendre que la majoria dels catalans no parlin ni escriguin bé cap de les dues. És també una de les causes del poc

amor a la lectura i de que hi hagin tants pocs llibres a les cases. El desamor a la lectura repercuteix —per a mal, no ho caldria dir— en la manera de parlar. Això, d'una banda. De l'altra, el llarg període de sistemàtica descatalanització sofert pel nostre poble ha produït el retorn d'un gran nombre de castellanismes que ja havien estat bandejats, en bona part, durant els anys anterior a la guerra civil mercès a l'obra escolar de la Generalitat restaurada i a les campanyes de premsa. (Recordem que a Barcelona sortien sis diaris en català).

Ara, arreu de l'àmbit de la nostra terra, han retornat els «bueno», els «adiòs», els «desde luego», els «sin embargo» i altres que cal excloure del llenguatge propi. Una altra cosa són les peculiaritats i els modismes locals i comarcals, del tot útilitzables en la llengua parlada, i entre cometes en la llengua escrita. Tot seguit anotem algunes de les modalitats fonètiques i morfològiques del parlar dels benissanetans:

La -v- i la -b- sonen igual. En cap cas la -o- no es pronuncia -u-. Les -e- àtones al principi d'un mot esdevenen -a- (encara *ancara*, entendre *antendre*). Les -o- àtones en el mateix lloc sonen «au» (orella *aurella*, obaga *aubaga*). Albercoc es pronuncia *aubercoc*, albergínia *aubergínia*, etc. El i els es tornen *lo* i *los* (lo pare, los balcons). La ela geminada no es pronuncia (però hi ha excepcions com, per exemple, carretella). Jo i ja sonen *iò* i *ia*. S'anteposa una -i- a la -j- i a la -g- en mots com pujada (*puijada*) i pagès (*paigès*). Es pronuncia la -i- del grup ix (bruixa, maduixa). El so de xeix esdevé tx en molts casos: xarop = *txarop*, xarxa = *txartxa*. Tindre i vindre predominen sobre tenir i venir (que pot dir-se que no s'usen). El plural d'home és *hòmens* i el de jove *jóvens*. El subjuntiu (pretèrit imperfecte) de dormir

és *dormigués*, el de mentir *mentigués*; i així d'altres. La doble ela és sempre rotunda: ull, all, palla... El plural de desig és *desitjos*; el de boig, *boijos*... Hi ha qui en comptes de pobre diu *probe*. Menjar es torna *minjar* (*minges*, *minjava*, *minjaria*, etc.). La conjugació de llegir també és molt alterada: *llijo*, *lliges*, *llitx*... *Sigut* predomina sobre estat. Ni romandre, ni esdevenir són utilitzats. El pronom ens és substituït per *mos* (mos han dit) i ho per *hu* (no hu sé). La -r es perd en alguns temps verbals: «no vol parlar-li», esdevé «no vol *parla-li*». Aquest i aquesta no es diuen, substituïts per *este* i *esta*. (En canvi, hi ha qui diu «aqueixa»). No es diuen tampoc meva i teva, sinó *meua* i *teua*. L'expressió cap a, hi ha qui la trabuca en *pac a*... Nombrosos mots que en el català central es pronuncien amb -e- final oberta, a Benissanet i en altres pobles de la Ribera es diuen amb -e- tancada: *café*, *perqué*, *francés*... El verb aprendre es trasmuda en *dependre* (*Deprén* molt a estudi). Ningú no diu nosaltres i vosaltres, sinó *naltros* i *valtros*. El meu pare i la meva mare devenen *mun pare* i *ma mare* (i per consegüent *mun germà* i *ma germana*. Sant Antoni i Sant Andreu sonen *santantoni* i *santandreu*; i així d'altres per l'estil. Les mongetes tendres són *bajoques*, les seques, *fesols*, la galleda, *poal*, l'escombra, *granera*.

Enregistrem encara tres verb peculiars: *samar*, *xamar* i *balair*. El primer significa apropiar-se una cosa, fer-se-la seva... Pervé d'una expressió utilitzada pels nois (de fa seixanta anys) en els seus jocs: «Sóc amo...». En dir-la molt de pressa es transformava en «S'amo». I d'ací ve «samar». (Li va samar la balladora, va samar el millor lloc, etc.).

«Xamar» vol dir enganyar. «Xama-xiquets» és la frase més corrent.

«Balair» (que no té res a veure amb esbalair) significa anar en doina, trescar i córrer per les vores del riu i pels camps, robant fruita, afollant nius... Van a balair els nois moixoners, els que fan campana, els «revolers» (o sigui els qui no s'estan mai quiets).

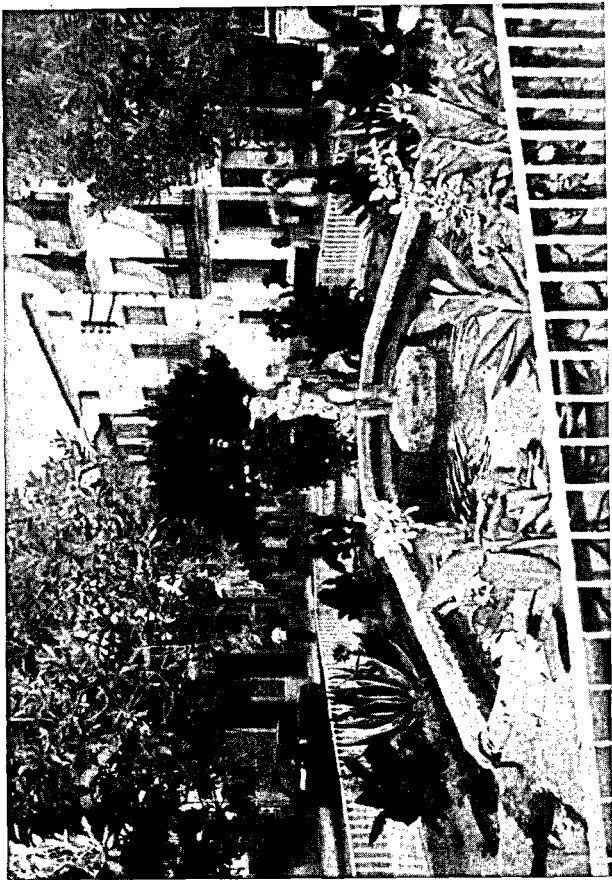
Hi ha dues expressions molt significatives: «fer l'enraca» i «tenir mal xiu». La primera vol dir fer trampa i n'ha derivat el qualificatiu «enracós»; la segona s'aplica als arbres que tenen mal aspecte, amb les fulles grogues i tot fa creure que es moriran. Per extensió s'aplica també a les persones.

Altres modismes benissanetencs (i potser d'altres pobles propers): *traquelets* (objectes de poc valor), *andimàries* (andròmines, noses), *pellingos* (parracs, roba vella), «*sarsall*» (que no parla clar, farfallós), *llarer* (és un mot de les sènies: significa el rastre humit i la mica de fang que es veu a terra en el lloc on s'han netejat verdures o alguna altra cosa).

Llord no vol dir brut o deixat, sinó lleig. Però en lloc de lleig diuen el castellanisme «feo». En diuen d'altres com «guapo» i «guapa».

«Un mairam» equival a una xafarderia. I ja no cal esclarir que vol dir «mairamera». Gairebé en el mateix sentit s'usen «comboi» i «comboiera». Però molt rarament es diu «mairamer» i «comboier».

Ja hem fet esment d'alguns modismes que semblen de procedència aràbiga, però ens oblidarem del més autèntic: Xeicl!, usat generalment per a cridar, amicalment, algú.

Un detall del Portal (Plaça de Catalunya).

VI. ALLÒ QUE ÉS VISTENT I VISITABLE A BENISSANET

El Portal

Centre actual de la població. Antigament, com ja hem dit, corresponia a l'indret on era situada la porta d'entrada al nucli clos per les parets exteriors de les cases. En el lloc on s'alçava la torre de guaita, hi ha ara un jardinet amb una figura infantil al mig.

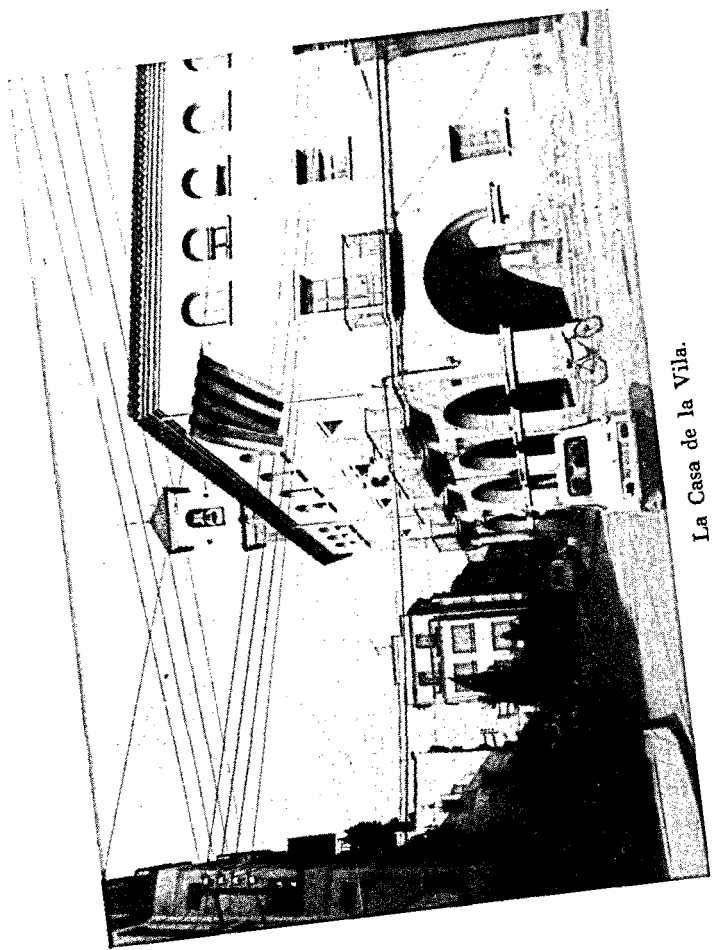
Donen al Portal diverses cases ben construïdes i algunes amb tradició diguem-ne pairal, és a dir, cases d'hereu. (Cal Roig, ca Fesol...)

En realitat, el Portal és la plaça major de la vila, una plaça irregular, allargassada en tres direccions i radial, o sigui que d'ella surten els carrers principals.

Al Portal dóna també una de les tres façanes de

La Casa de la Vila

Obra de postguerra, fou inaugurada l'any 1956. Ocupa el lloc on hi havia l'anterior (amb el jutjat i les escoles) enderrocada per les bombes, i, de més a

La Casa de la Vila.

més, l'espai de dues altres cases (ca Guitarró i ca Lao) també destruïdes per la mateixa causa.

És un edifici robust, de dos pisos, d'un cert estil catalanesc i amb porxos que donen al carrer de Bonaire. Sota els porxos hi ha la porta d'entrada i l'oficina de correus amb la propia bústia. La façana posterior correspon a la plaça de la Verdura (que durant molts anys va dir-se, oficialment, plaça de la Constitució), on hi ha la Font del Gall (dita així perquè és coronada per un gallet de ferro forjat).

A la Casa de la Vila, amb el despatx de l'alcalde, la sala de juntes i la secretaria, hi ha també l'estatge del Jutjat Municipal.

L'església, l'abadia i el campanar

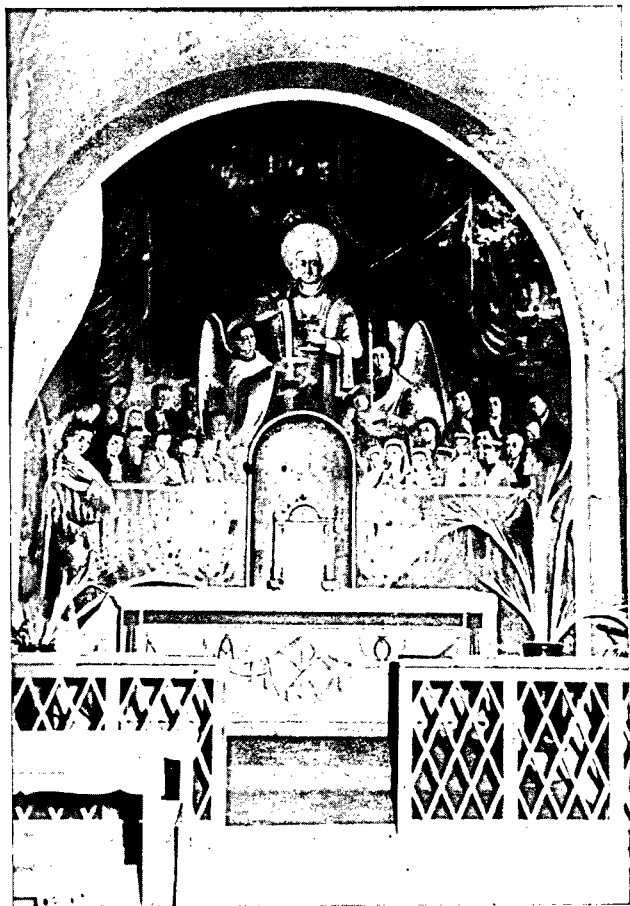
Al carrer de Bonaire, després de l'edifici consistorial. Llur construcció començà el 1943 i acabà el 1949. S'aprofità el terreny ocupat abans per quatre cases (ca la Taverneta, ca Quelet, ca la Modista i ca Toledano on hi havia el cafè del Centre) abatudes pels bombardeigs. Entre l'abadia i l'església hi ha un pati-jardí.

El temple és d'una sola nau de volta de canó, amb capella lateral dedicada a Pius X del qual hi ha el retrat, entre àngels, obra del pintor Joan Commele-ran, barceloní (nat el 1902) que assolí renom com a intèrpret de temes religiosos. Té obres al Museu d'Art Modern de Barcelona. Vingué a Benissanet portat pel senyor Francesc d'A. Ripoll, advocat, que fou prohóm de la Lliga i president de la casa Cros, originari de Benissanet i ací enterrat.

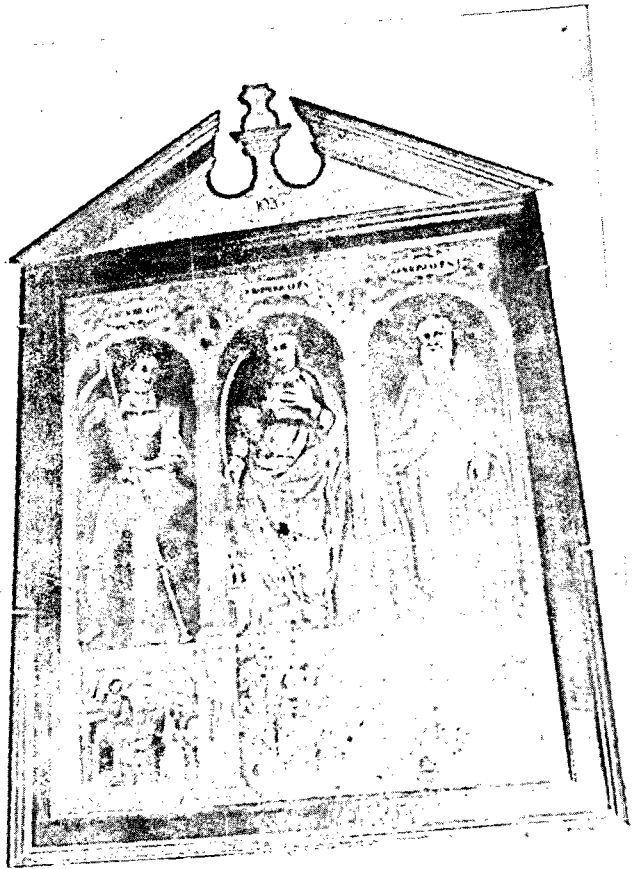
El campanar és quadrat i més aviat humil. Amb

El temple és d'una sola nau...

La capella que pintà Commeleran.

Aquest triptic, que serví de retaule, és del 1626.

tot, hi ha les quatre esferes d'un rellotge que toca les hores.

El patró de la parròquia és Sant Joan Baptista. El rector podia prendre el títol de prior perquè la prebenda era del Patronat de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem.

El nucli vell

Del costat de l'església i del mateix carrer de Bonaire, surt un petit carrer pel qual es pot entrar ara (abans de la guerra no era possible perquè ací hi havia una casa) al nucli vell (o «als carrerons» com deia la gent), que actualment ja no és tan vell com era perquè les bombes van destruir completament sis csaes (ca Persaloni —casa pairal amb un mirador sobre la teulada—, ca Pino, cal Pelut, cal Cisteller, ca Nofre i ca Pedret, ultra l'església i el campanar dinamitats), de manera que ara hi ha més esgambi i noves construccions. La vella església tenia una placeta al davant on tots els carrerons feien cap. Restaren dempeus algunes cases de propietaris benestants: cal Polo, ca les Fortunyets, ca Espinós... Aquesta darrera, situada al costat de l'església, va ser danyada. Conserva un bon saló de finals del XVIII.

La primera font

En un cap del Portal (vers ponent on comença l'avinguda Sant Jordi) hi ha aquesta font (en realitat és un pou cobert) construïda a principis del segle i quan no hi havia altres fonts ni aigua corrent a les cases. Aleshores la gent que no tenia pou, o cis-

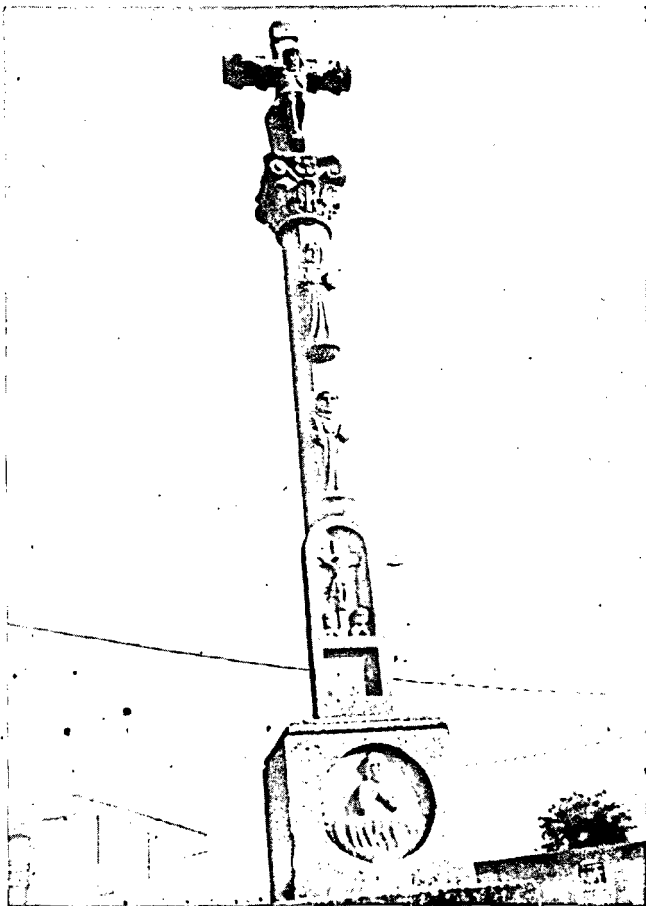
terna, particulars, calia que anés a buscar aigua al riu. Era feina de dones. Les més fortes solien omplir dos cànTERS (de setze litres cada cànTER); l'un se'l posaven al costat, agafat amb el braç, i l'altre dret sobre el cap —protegit, aquest, per una capçana. La construcció d'aquella primera font al poble, les va lliurar de l'esclavatge d'anar al riu a buscar aigua.

Al costat de la font hi havia un abeurador. Per fer sortir l'aigua, calia fer voltar un volant i aquest moviment posava en funcionament la bomba. (Més tard, van instal·lar-hi un motoret). Fou un excellent lloc de conversa per a les noies que hi anaven cap al tard, tant perquè necessitaven l'aigua com per fer-se veure dels xicots que en aquella hora formaven grupets al Portal, justament per ataüllar-les.

Actualment, al davant de la primera font —que encara funciona— hi ha uns gran plàtans que ombregen quatre o cinc bancs on fan tertúlia els vells.

La Creu

Des de la font, enfilant l'avinguda Sant Jordi, al final d'aquesta i quan pot dir-se que comença la carretera de Miravet, a la dreta d'un revolt, el visitant troba la Creu. És de pedra, d'estil romànic de transició amb el Crucificat i altres imatges en relleu. Sembla vella, però és nova. Abans de la guerra n'hi havia una altra que no arribava a ser creu perquè li mancaven els braços. Era un simple fust sobre un pedestal. Però tenia el mèrit dels anys. Fust i pedestal (on abans hi anaven a voltar els qui prenién part en els còssos de festa major) foren cedits (a canvi de la creu nova actual) i ara ornén un jardí particular.

La Creu (a l'entrada del poble per la carretera de Miravet).

La darrera cantereria

Un cop vista la Creu, el visitant curiós pot anar a veure la sola cantereria que resta de les dotze que hi hagué en activitat en l'època de plenitud. Es troba a cosa de 150 metres de la Creu i s'hi va per un camí, el de la dreta, ben visible i del tot proper.

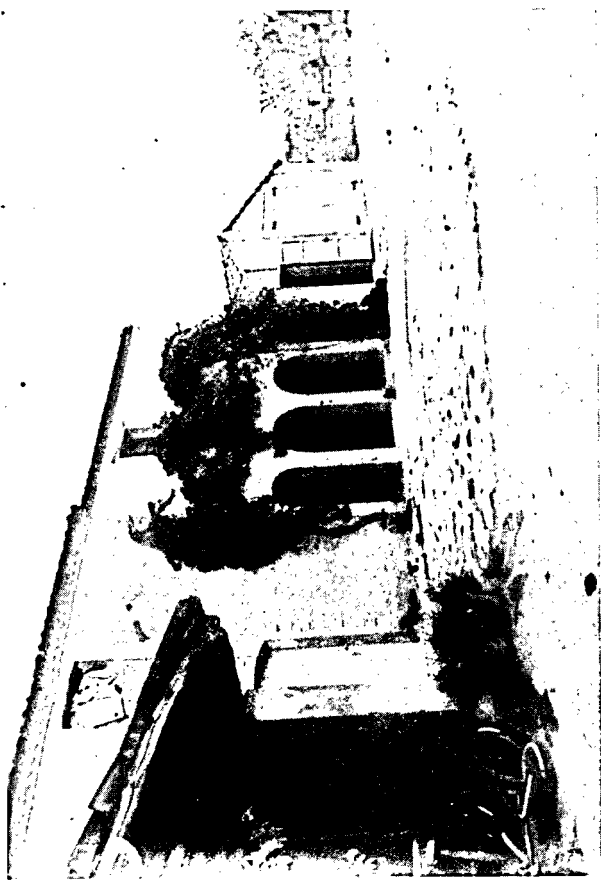
L'actual propietari Antoni Sarroca (que heretà la cantereria del seu pare) és el ceramista. Cal dir-ho així perquè ja no fa cànTERS, ni gerres, ni les altres peces que feien abans (bandejades per les de plàstic), sinó gerros, cendrers i altres objectes d'un gènere més artístic. I ell mateix les cou al forn de la cantereria vora la qual hi ha la casa on viu i també és seva.

El que resta d'un vell Via Crucis

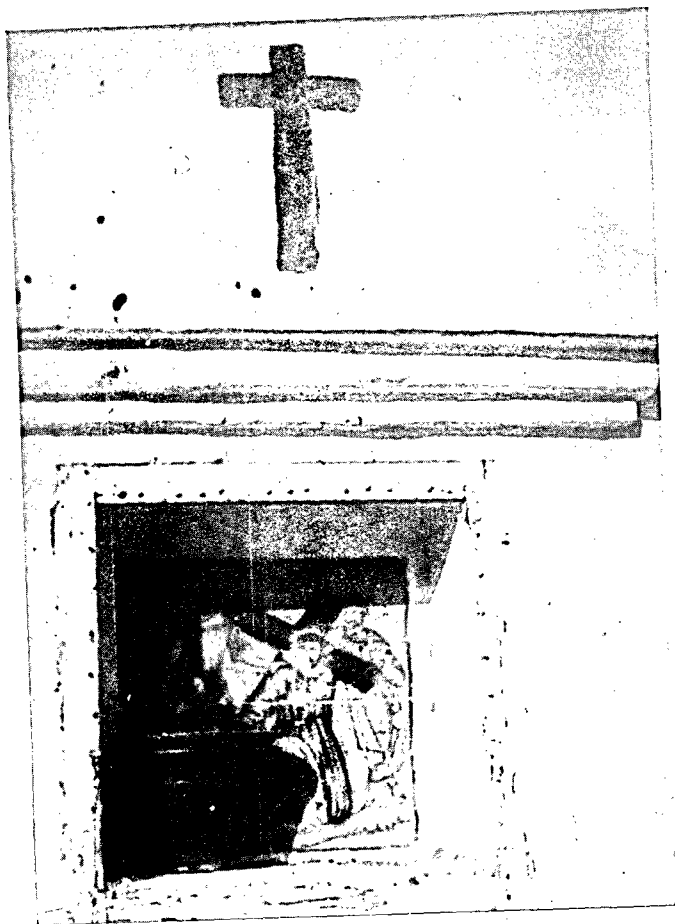
Situat novament al Portal, si el visitant avança pel carrer del Calvari veurà a la paret d'alguna casa de la banda dreta, unes fornícules, amb les restes d'un mosaic, les quals formaven part d'un Via Crucis que continuava al llarg del raval en uns templets, degudament espaiats, que s'alçaven a la dreta del camí fins al cementiri. Els templets foren destruïts durant la guerra 1936-39. Els mosaics corresponents a les tres darreres escenes de la Passió estaven encastades en una paret tocant a

La capella del Fossar

Aquesta capella potser ja existia abans de fer-se el cementiri que ara, per dir-ho així, presideix. Les primeres tombes que s'hi van construir daten de prin-

La darrera cantereria.

El que resta d'un vell Via Crucis.

La capella del Fossar (del xvii ?).

cipis de la segona meitat del segle passat. Són, justament, les adossades a la capella que és tota de pedra, amb contraforts i espadanya. Sembla contemporània de l'església que fou dinamitada i com aquesta té la volta de mig punt. Actualment és coneguda com a capella del Pilar, perquè a l'altar hi há la imatge d'aquesta Verge, però tot fa creure que, inicialment, fou consagrada a Santa Bàrbara. En efecte, a l'interior de la capella hi ha un gran quadre (1,50×2) en què hi figuren santa Bàrbara, sant Isidre i sant Antoni, amb els símbols corresponents i escenes de llur vida. La pintura és datada del 1626. El marc és barroc, de fusta feixuga, ben treballada, pintada de negre. Possiblement aquest quadre serví de retaule durant molts anys. (Per raons de seguretat aquest retaule ha estat traslladat a l'església de la vila).

El paisatge a l'entorn del fossar, amb alguns xiprers que assenyalen el camí, és característic del secà (vinyes, ametllers, oliveres...) i contrasta amb la verdor ufanosa de les sènies.

L'Hospital

Anant al cementiri, o en retornar al poble, és gairebé forçós de veure, al final del carrer del Calvari, un edifici als quatre vents, de planta quadrada i dos pisos en el frontispici del qual, dalt de tot, hi ha un gran mosaic amb aquesta inscripció:

«Al poble de Benisanet
Don Baltasar Fortuño
1905»

La gent en diu «l'Hospital» perquè l'objectiu del donant era que fos posat al servei dels malalts po-

bres, però sembla que això no ha pogut ser. Un temps va servir d'habitatge al «sereno». Llogat després a particulars, el temps l'ha anat degradant.

El passeig del Riu

Per tal de fer-se càrrec de la diferència existent entre el paisatge del secà i el que ofereixen les sènies, no hi ha com tornar al Portal i, pel carrer de l'Ebre, anar a trobar el passeig del Riu. Llarg de mig quilòmetre, d'una certa amplada i recte com un fus acaba en l'indret anomenat, un temps, «l'Omplidor» perquè hi anaven les dones a omplir els cànters —i també a rentar. Feia molta pendent i hi havia uns ferros on agafar-se. L'aigua hi corria amb força. Era un lloc perillós per als nois que hi nedaven i més d'un s'hi havia ofegat. Ara gairebé no hi passa aigua. El riu és fluctuant.

A l'altra banda del riu es veu, tot proper, el poble de Ginestar, daurat entre la verdor.

Per fer el passeig del Riu (que abans de la guerra era un camí a nivell de la superfície de les sènies), s'aprofitaren els enderrocs dels edificis abatuts per les bombes. De manera que puja sis o set pams sobre el nivell esmentat. Té grans arbres a banda i banda. Seria bonic si no estés descurat.

Ha desaparegut un pedrís que existí molts anys en el lloc on començava la rampa de l'Omplidor, un pedrís acarat a ponent d'on es veia, a l'estiu, la gent que es banyava i unes magnífiques postes de sol. Abans hi anava molta gent; ara no hi va ningú, potser perquè hi desemboca una claveguera. Si en prescindim, unes quantes passes vers la dreta trobarem rastres d'una muralla de contenció anomenada

El passeig del Riu.

El Pedrer Llarg

Tenia, en efecte, una longitud d'uns 300 metres, seguint la riba, una alçada de 3 metres en alguns llocs i un gruix considerable (uns 10 pams) en els contraforts. Evitava que les sénies s'inundessin quan el riu baixava gros. Al final, el pedrer s'endinsava una mica en el corrent del riu. Fou un error perquè això provocà la formació d'una gran retorna (o regolfada) rera el pedrer mateix amb la consegüent pèrdua de terra. Construït a principis del segle fou una obra de solidaritat ja que van contribuir-hi amb treball —o diners— no solament els seniers, sinó un bon nombre de veïns. La seva utilitat va ser palesa en nombroses ocasions. Només quan una riuada era certament molt forta, saltava el pedrer. Foren les riuades, amb llurs aportacions d'arena fina, que van anar guanyant punts al pedrer i «enterrant-lo» a poc a poc. Actualment, en molts llocs, ja no es veu.

La «Collecció Serra» d'instruments musicals

Novament de retorn al Portal (ja sigui pel mateix passeig del Riu, ja sigui per altres camins de les sénies) podem prendre ara el carrer de Reus, batejat així en testimoniatge d'agraïment al poble reusenc que, en el segle passat, envià a Benissanet, molt castigat per un gam de còlera, donatius i medicines.

Al carrer de Reus hi ha un cafè i en el propi edifici una important collecció d'instruments musicals aplegada en el transcurs de molts anys de dedicació per Joan Serra i Castellví, músic major ell mateix, i fundador de la banda «Unió Artística» formada per joves deixebles seus.

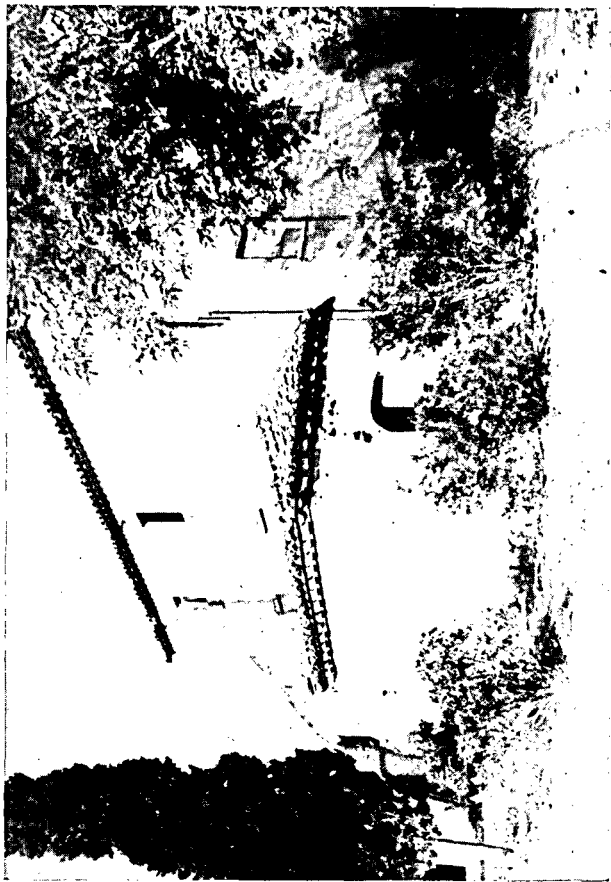
Els instruments (més d'un centenar, alguns d'antics i, entre ells, una arpa i una lira venerables) són plaçats en vitrines i el mateix colleccionista es complau a mostrar-los als visitants. La seva atenció no el privà, en certa ocasió, de ser víctima del furt d'una flauta valuosa; però havent intuït qui podia ser l'autor de la «llestesa» (més que no pas un lladre, era un altre «vocacional» de la solfa), li seguí la pista fins que l' enxampà, a més de cent quilòmetres lluny de Benissanet, i va poder recuperar l'instrument.

Pel carrer de Reus, que és també la carretera que va a Móra d'Ebre, i seguint aquesta cosa d'uns dos-cents metres, veurem, a la dreta, el gran local de

La Cooperativa Agrícola

Organitzada per elements de bona voluntat que van saber obtenir una victòria sobre l'individualisme característic de molts benissanetans, i construïda fa uns deu anys, posseïx la maquinària necessària i els cups i les tines indispensables per a poder elaborar vi i oli de qualitat. Els socis (més de 200) poden aduirir aquests productes una mica rebaixats de preu, així com insecticides i adobs i vitualles diverses. Els no socis també poden comprar-hi aquests productes.

Al costat de la Cooperativa hi ha una Cambra frigorífica per guardar fruita. I no és l'única cambra d'aquest tipus que hi ha a la vila. Això pot donar una idea de l'increment que ha pres la producció de fruita. I no solament a les sènies, sinó al secà.

La Capelleta (adossada a la casa de la Sènia de Persaloni).

La Capelleta

De la Cooperativa Agrícola, per un camí traverser, vorejant el camp de futbol, fem cap al camí de Móra, vora el qual (a menys d'un quilòmetre de la vila) trobem la sènia de Persaloni dita també de la Capelleta, pel fet de tenir, al costat de la casa, la petita capella consagrada a sant Roc, que ja hem evocada en parlar de la Festa de les Sénies. És digna d'una visita per la història que tanca i per la seva graciosa humilitat.

Les pedres «romanes»?

Si l'hipotètic visitant que hem acomboiat fins ací és entès en arqueologia o, simplement afeccionat a les velles pedres, podrà encara donar un cop d'ull a un mur que fa pensar, de prop o de lluny, en aquells vestigis d'unes «ruïnes romanes» dels quals parla l'historiador Emili Morera en una obra que ja hem citat. El mur en qüestió es troba en una finca, prop del poble, coneguda per «Jardí d'Espinós». Els carreus són de la pedra anomenada «merlenca», de color daurat, dura i clotosa.

La pedra de la Sènia de Codonyera

També aquesta pedra val la pena d'una visita. Recorda que fins allí (a quatre metres d'alçada) arribà la catastròfica riuada del 1787. La làpida és contemporània de la catàstrofe. (La sènia es troba a la sortida del poble, a la dreta de la carretera de Móra).

I si al nostre visitant, que imaginem curiós de tot, li restés encara una mica de temps, la darrera visita que li aconsellariem seria al Sistema d'Irrigació dit, popularment,

El Reg

Realitzat només fa quatre o cinc anys, representa la consecució d'un somni llargament acariciat. El projecte anà madurant —perquè era realment necessari— fins que gràcies als bons oficis de l'aleshores alcalde i a la col·laboració econòmica de l'Estat, va poder ser portat a bon terme. L'aigua, que és elevada del riu mitjançant un motor-bomba puixant, fa cap a un gran dipòsit situat a 80 metres d'alçada sobre el nivell del riu, és a dir, a una alçada suficient per a poder regar 350 hectàrees de secà, que, gràcies al reg, han deixat de ser-ho. Del dipòsit surt una canonada subterrània que, ramificant-se de la mateixa manera, porta l'aigua a les finques dels associats (uns 200).

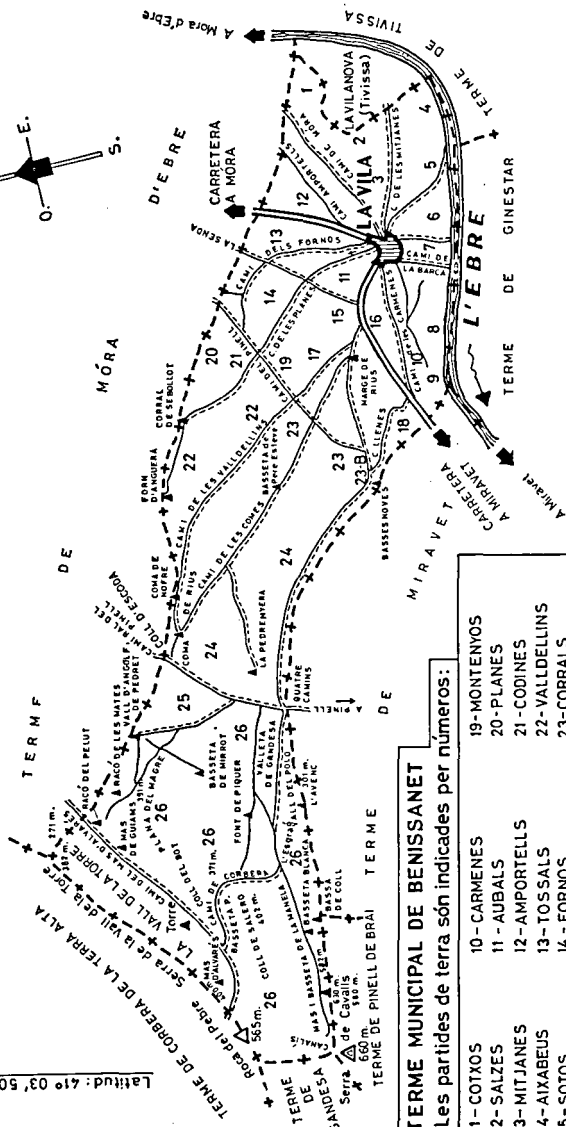
I així hem arribat al final d'aquesta Guia de Benissanet. Laus Deo.

BIBLIOGRAFIA

- BIARNÉS I BIARNÉS, CARMEL: «Moros i moriscos a la Ribera d'Ebre», Episodis de la Història, Ed. Rafael Dalmau, Barcelona, 1972.
- «Els moriscos a Catalunya», Gràfiques Moncunill, Valls, 1981.
- BLADÉ I DESUMVILA, A.: «Benissanet», Col·lecció Catalònia, Ed. Avel·li Artís, Mèxic, 1953.
- «Crònica del país natal», Ed. Selecta, Barcelona, 1958.
- «Gent de la Ribera d'Ebre», Ed. Pòrtic, Barcelona, 1971.
- «El castell de Miravet», Episodis de la Història, Dalmau, Barcelona, 1966.
- «El prior Penna», Episodis de la Història, Dalmau, Barcelona, 1966.
- «Topònims de la vila de Benissanet i del seu terme municipal», Separata de «Treballs de la Secció de Filologia i Història Literària I». Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona, 1980.
- IGLÉSIES, JOSEP: «La realitat comarcal a Catalunya», Ed. Bruguera, Barcelona, 1966.
- LLEONART, PERE - REMEI ARDÈVOL: «La Ribera d'Ebre: una visió de futur». Servei d'estudis de Banca Catalana i Banc Industrial de Catalunya, Barcelona, 1980.
- MORERA, EMILI: «Tarragona» (volum de la «Geografia General de Catalunya» de Carreras i Candi).
- ROVIRA I VIRGILI, A.: «Història Nacional de Catalunya», completada per Jaume Sobrequès i Callicó, 10 volums, Barcelona, 1972-1981.
- SOLDEVILA, FERRAN: «Història de Catalunya», Ed. Alpha, 1962.
- TARRADELL, MIQUEL: «Les arrels de Catalunya», Ed. Vicens-Vives, Barcelona, 1962.

TERME MUNICIPAL DE BENISSANET - Extensió : 23'03 quilòmetres quadrats

Latitud : 41° 03' 50"

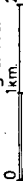

TERME MUNICIPAL DE BENISSANET

Les partides de terra són indicades per números:

1 - COTXOS	10 - CARMENES	19 - MONTENYOS
2 - SALZES	11 - AUBALS	20 - PLANES
3 - MITJANES	12 - AMPORTELLS	21 - CODINES
4 - AIXABEUS	13 - TOSSALS	22 - VALLELLINS
5 - SOTOS	14 - FORNOS	23 - CORRALS
6 - ILLOS	15 - CAMPANETES	23-B - BASSES NOVES
7 - CAMP DE LAYILA	16 - COVES (o Basses)	24 - COMES
8 - QUARTS	17 - PLANS	25 - BASSOTS
9 - ILLETES	18 - LLENES I BARRANCOS	26 - SALVATERRES

Escala gràfica

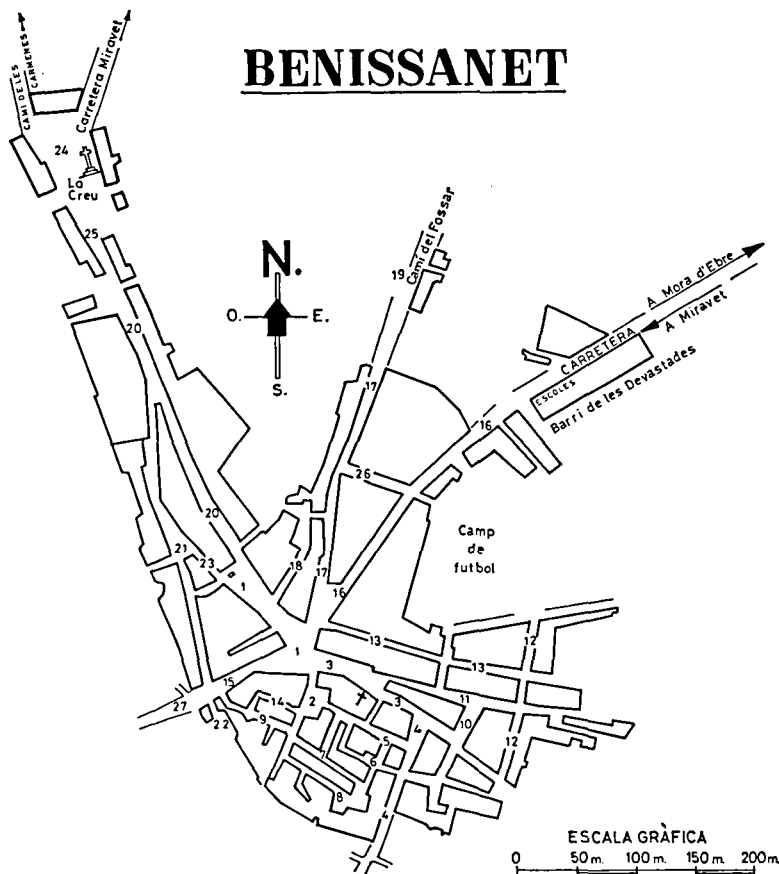

0 2 km.

D. J. Milla

Longitud Est: 4° 19' 30"

BENISSANET

Noms dels carrers :

Ox J milà

1 - EL PORTAL (Pl. Major)	10 - C. del SOL	19 - Raval del CALVARI
2 - PL. DE LA VERDURA	11 - C. de MÓRA	20 - Av. Sant JORDI
3 - C. de BONAIRE	12 - C. de la BARCA	21 - C. de St. VICENT
4 - C. del RIU	13 - C. NOU	22 - C. D'ARTELLETS
5 - C. del PERELLÓ	14 - C. de la PALLA	23 - C. de la CREU
6 - C. de CABALLITOS	15 - C. de L'EBRE	24 - Pl. D'ESpanya
7 - C. del MIG	16 - C. de REUS	25 - Raval dels CANTERERS
8 - C. de L'ESGLÉSIA (La vella)	17 - C. del CALVARI	26 - Travessia del CALVARI
9 - C. de MIRAVET	18 - C. de les ERES	27 - Passeig del RIU

